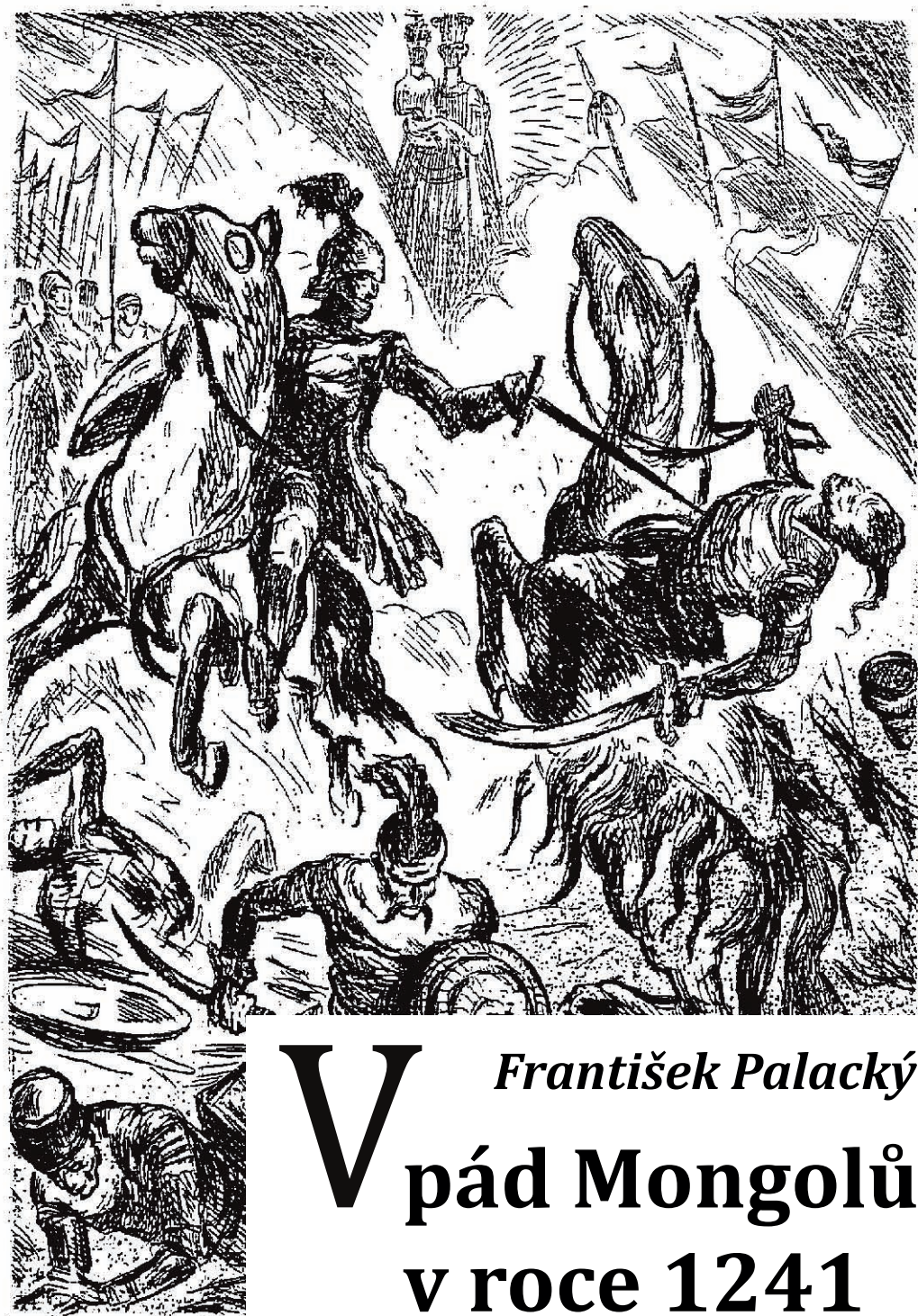

František Palacký
V pád Mongolů
v roce 1241

František Palacký:
Vpád Mongolů v roce 1241

Der
Mongolen Einfall
im Jahre 1241.

Eine kritische Zusammenstellung und Sichtung
aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Nieder-
lage der Mongolen bei Olmütz,

VON

Franz Palacky,

ständ. Historiographen des Königreichs Böhmen, Ausschuss-Mitglied und Geschäftsleiter der Gesellschaft des vaterländischen Museums in Böhmen, ordentl. Mitglied und beständ. Secretär der königl. böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, Mitglied der kön. bayerischen Akademie der Wissenschaften in München, der ungrischen gelehrten Gesellschaft in Pesth, der schlesischen Gesellschaft für vaterl. Cultur in Breslau, der oberlausitz'schen Gesellschaft der Wissenschaften in Görlitz, des Vereins für Geschichte der Mark Brandenburg in Berlin und des Vereins der Kunstfreunde für Kirchenmusik in Böhmen.

(Aus den Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissenschaften (V Folge, Bd. 2)
besonders abgedruckt.)

Prag, 1842.

Bei Kronberger und Řiwnáč.

Vpád Mongolů

v roce 1241

Kritické sestavení a přehlédnutí všech dostupných pramenů,
se zvláštním ohledem na porážku Mongolů u Olomouce

od

Františka Palackého

Česká společnost rukopisná
Praha 2012

Palacký, František

Vpád Mongolů v roce 1241 : kritické sestavení a přehlednutí všech dostupných pramenů, se zvláštním ohledem na porážku Mongolů u Olomouce / od Františka Palackého ; [z německého originálu ... přeložila Dana Mentzlová, latinské pasáže převedl a ediční poznámku sestavil Karel Nesměrák, pasáž z Lüneburské (Saské) kroniky ze středověké němčiny přeložila Jana Maroszová]. – 1. vyd. – Praha : Česká společnost rukopisná, 2012
Název originálu: Mongolen Einfall im Jahre 1241
ISBN 978-80-260-3424-7 (brož.)

(=512.145) * 94(437.32) * (4)

- 13. stol.
- 1241
- Tataři – Evropa – 13. stol.
- Morava (Česko) – dějiny – 13. stol.
- studie

94(437) - Dějiny Česka a Slovenska [8]

*Na vazbě použit lept „Jaroslav“ od Jana Konůpka z roku 1928.
Na frontispisu faksimile titulního listu prvního vydání díla.*

1. Stav otázky

„Každému vzdělanému člověku je bytí, na které chybí vzpomínka, nanejvýš lhostejné. Pohled zpět na minulé radosti a utrpení, vědomí toho, co se člověk naučil, dozvěděl a vykonal, dává životu jeho cenu. A nejsou dějiny vzpomínkou národů?“

Těmito hluboce cítěnými a myšlenými slovy doprovodil a ospravedlnil nedávno jeden vpravdě ušlechtilý Čech své pojednání¹⁾, které mělo dvojí cíl: vyvolat našim současníkům v paměti významnou událost z dějin naší vlasti, odražení Mongolů od českých hranic a jejich porážku u Olomouce v roce 1241, a zároveň přiznat zásluhu, která v tom spočívá pro celou evropskou civilizaci, těm, kterým náleží.

Mohu předpokládat jako obecně známé, že si Mongolové a jejich příbuzné kmeny, Tataři²⁾, pod vedením mocného Temudžina Čingischána a jeho následníků v neuvěřitelně krátkém čase, s úspěchem, který nemá ve světových dějinách obdoby, podrobili dvě třetiny Asie a víc než polovinu Evropy, že rozbořili všechny nejmocnější říše od Tichého oceánu až k Jaderskému moři, vylidnili celé země a zničili každý zárodek kultury, kamkoli přišli, opravdu barbarským způsobem. Nechci se nyní pouštět do líčení jejich národní svéráznosti a zřízení, ani do dokladů o době a způsobu, jakým pronikli až do zemí sousedících na východě s Čechami. Každý, koho tento předmět zajímá, může čerpat poučení buď z původních pramenů, zpráv Jana de Plano Carpini, Ascelina, Wilhelma de Rubruquis nebo Ruysbroek, Marka Pola, soudobých evropských kronikářů, nebo z děl novějších historiků, zejména z nejnovějšího díla pana von Hammer-Purgstall³⁾.

Ale jak došlo k tomu, že se tito dobyvatelé světa, kterým nemohlo nic odolat v Asii ani v Evropě, zastavili právě na hranicích naší země, u Krkonoš? Jak k tomu došlo, že poté, co přece jen pronikli na druhé straně skrz Sudety na Moravu, tuto zemi jenom po krátký čas pustošili a již po uplynutí několika málo týdnů opustili? Nechtěli, nebo nemohli proniknout dál? Byla záchrana naší země a celé západní Evropy pouhá náhoda, nebo byla dílem silné a úspěšné obrany?

- 1) *Wiener Zeitung* z 21. května 1841, mezi vědeckými zprávami: *Rückblick auf die Einfälle der Mongolen in Mähren und Oesterreich im Jahre 1241. Zum sechsten Secular-Gedächtnisse.*
- 2) Pokud budeme v následujícím textu používat jména *Tataři* a *Mongolové* ve stejném významu, snad to podstatně nezmylí žádného našeho čtenáře.
- 3) Hammer-Purgstall: *Geschichte der goldenen Horde in Kiptschak, d. i. der Mongolen in Russland.* Pesth 1840.

Většina starých a nových zahraničních historiků od této otázky buď lehce uklouzla, nebo přímo tvrdili, že ústup Mongolů je třeba připisovat dobrovolnému vlastnímu rozhodnutí. Jiní, zvláště čeští autoři, hovoří oproti tomu o velké porážce, která postihla barbary před Olomoucí a donutila je vyklidit Moravu ve spěšném útěku; a existují ještě jiní, kteří chtějí přiznat zásluhu obrany tu Slezanům, tu Rakušanům.

Ona velká porážka Mongolů nastala údajně právě zítra před šesti sty lety, a to dne 25. června 1241; a pokud jsem dobře zpraven, slaví zítra Olomouc a téměř celá vzdělaná Morava stoletou slavnost této události. Jelikož jsou nyní stále ještě učenci, kteří důvod k takové oslavě buď vůbec neznají, nebo zpochybňují; tak snad nemůže být naše dnešní setkání věnováno vhodnějšímu předmětu, než otázce: zda a nakolik zamezili Češi a Moravané postupu mongolského dobývání Evropy v roce 1241?

2. Všeobecný přehled pramenů

Když je mnoho sporů o významnou historickou otázku, lze již a priori předpokládat, že prameny, ze kterých se má čerpat a rozhodnout její osvětlení, musí být nedostatečné; a to platí ve velkém stupni i pro invazi Mongolů do střední Evropy. Nežil kdysi v těchto krajinách žádný známý kronikář, který by velké události této doby pojal a zobrazil v jejich přirozeném spojení a významu; a toto období je neobvykle chudé i na kronikáře nejubožejšího druhu, jichž středověk zplodil na stovky a kteří kvůli svým malým domácím záležitostem často přehlíželi nejbližší a nejdůležitější momenty světových dějin. V Čechách nežil v polovině XIII. století vůbec žádný člověk, který by považoval za hodné námahy zpravit budoucí svět o událostech svých dnů; z této doby nám zcela chybí i malé klášterní kroniky. Na Moravě někteří mniši, jmenovitě z Třebíče, z Kláštera Hradisko u Olomouce a ze Zábřovic, pokračovali ve svých klášterních análech¹⁾; ale omezovali se téměř jen na události uvnitř svých klášterních zdí, ve kterých se jistě jen zřídka zrcadlily osudy celé vlasti. Navíc jsou právě tyto anály ještě nevydané, neznámé a badatelům dnešních dnů nepřístupné. Rakousko mělo několik kronikářů, ale jen nepatrného významu. Uhry neměly ještě žádného skutečného kronikáře; neboť Rogerova neocenitelná monografie, jeden z hlavních pramenů této historie, je zpráva o jedné jediné velké události, žádná kronika. Oproti tomu byl v Dalmácii jeden z nejvýznamnějších spisovatelů této doby, Tomáš, arcidiákon splitský, který však na

1) Srov. Pešina: *Mars Moravicus*, p. 348. *Wiener Jahrbücher der Literatur*, Bd. 43, s. 257.

události ve vzdálených zemích nebral žádný ohled, a proto osvětlil pouze osudy zemí hraničících s Dalmácií. Polský Boguphal se vyjadřuje všude příliš stručně a nedává ani pro Polsko dostatečná objasnění, o to méně pro zahraničí. Ruští kronikáři této doby byli sice početní a nikoli špatně zpravení, ale zabývali se výlučně záležitostmi vlastní země. Nejvýznačnější z německých kronikářů, který tehdy žil, Albrecht von Stade, odbyl celý mongolský vpád v Evropě několika řádky a nezacházel do žádných detailů; o mnoho podrobněji se nevyjadřuje ani německá Lüneburská kronika. Rovněž tak málo můžeme čerpat z jinak cenného díla Vincence z Beauvais nebo Richarda de Saint-German. Naproti tomu vděčíme Matouši Pařížskému, mnichu žijícímu ještě ve větší vzdálenosti v Saint Albanu v Anglii, za velmi cenné zprávy o této události; tento kronikář, zemřelý roku 1259, neměl tehdy vůbec sobě rovného v Evropě.

V žádném z těchto uvedených pramenů nelze najít žádnou zprávu o bojích Čechů a Moravanů s Mongoly; kromě implicitní zprávy v dopisech, které nám dochoval a zapsal Matouš Pařížský. Z toho plyne již s dosti nutnou konsekvencí, že vítězství u Olomouce nad Mongoly 25. června 1241 nemohlo být vůbec takové, aby ochromilo celou moc těchto barbarů a učinilo je neschopnými dalšího boje s křesťanským světem; neboť takový případ by nemohl nevzbudit velký rozruch v celém křesťanstvu, a uvedené prameny by při své skouposti přece jen neopomněly je výslovně zmínit. Vítězství u Olomouce mohlo být proto na každý pád pouze částečné.

Z uvedeného dále plyne: 1) že soudobá akta, dopisy a listiny, které připomínají vpád Mongolů, získávají kvůli nedostatečnosti kronikářů poměrně ještě velkou váhu, než jim sama od sebe připadá; 2) že časově nejbližší české prameny, které zmiňují vítězství u Olomouce (Dalimilova kronika, Rukopis královédvorský a Pulkava) se sice zařazují mezi první svědky, ale právě proto je nutné je zkoumat s obezřelou kritikou.

3. Speciální přehled listinných pramenů

Prozkoumejme nyní blíže jednotlivé prameny, které máme k dispozici, a sice nejprve listiny.

1) Dopis Jindřicha, hraběte duryňského, vévodovi burgundskému, datovaný 10. března 1241, obsažený u Matouše Pařížského, a v něm především následující místo: „*Kterýsi národ krutý a nespočitatelný, bez zákonů a divoký, proniká do území sousedících s naším a okupuje je, a nyní až k zemi polské se dostává, když mnohé jiné země prošel a zhubil jejich obyvatele. O čemž, jak*

*díky našim vyslancům, tak díky králi českému – milovanému příbuznému našemu – plně jsme ujištěni a vyzváni jsme, abychom jemu na pomoc a k obraně křesťanů se spěšně připravili. Vpravdě a plně nás ujistil, že jinak touž cestou národ tatarský krutě a prudce pronikne okolo velikonoční oktávy [tj. koncem března 1241] do země české, již – pokud nebude vhodně pomozeno – čeká neslýchané zpuštění. A tak když naše země je blízko [válečného] ohně, sousední země je otevřena zpuštění, a jiné jsou už zpuštěny, pomoc a radu od Boha a našeho bratra [= vévoda burgundský, adresát listu] pro spásu všeobecné církve horlivě a žalostivě volajíc žádáme.“ (Matouš Pařížský, *Historia major*, vyd. Wats, Paris 1644, p. 377.)*

2) Bratr Jordanus, viceprovinciál minoritů království českého a polského, psal z Bingenu (z konventu Pyngensi, Pringensi?) dne 10. dubna 1241 (rovněž u Matouše Pařížského v *Additamentis*, p. 138): *„Vyhazení mnoha neznámých národů, zhubena celá nám známá Rus, kde – říká se – bylo zajato sedm knížat, ach jaká bolest! [Tataři] až k pražským chrámům vtrhají, když přes prudké řeky a husté lesy neuvěřitelným způsobem nejrychleji pronikají, z větší části přemocné království uherské okupují, o čemž všechny [bratry mnichy] chceme zpravit, a ačkoliv kvůli vzdálenostem tak učinit nemůžeme, přece alespoň těm, kteří jsou v naší provincii, o tom píšeme. Za jaké hříchy je pak celé Polsko od téhož barbarského národa krutě vyhubeno? Který žádného člověka – nehledíce na věk, stav nebo pohlaví – nešetřil, ale všechny ústy mečů schválil, a místa Bohu zasvěcená zhanobil. Nyní jsou [Tataři] na hranicích Německa a Čech, podobně nám a ostatním křesťanům (pokud Bůh nezabrání) nebezpeční. Především [proto] bychom si ve vzájemných válkách, rozbrojích a rozkolech měli křesťansky počínat a o potřebné společné a mírové obecné dobré – jak se sluší – usilovat. Znepokojen takovým nebezpečstvím, o vzdechy vašich modliteb žádám, a povzbuzuji k pronášení spásonosných napomenutí ke všem věřícím. Vězte pak, že na severu [tj. v Polsku] již pět konventů bratrů kazatelů a dvě kustodie byly raději od našich bratrů zbořeny, zanechávající tak raději pustou zemi, než jako v Tuskulu a Lombardii, kde nepříteli neslavně tři kustodie podlehly, jedna pak kustodie i dvojím vypleněním trpěla. Je jisté, říkají v Čechách, že se král chystá [Tatarům] naproti s nespočitatelným množstvím vojska, ale vítězství dá jen Bůh. Dáno v Bingenu, léta Páně 1242 (sic!) o čtvrtých idách březnových.“*

Tentýž autor psal o něco později vévodovi z Brabantu: *„Zhubení uherského království a knížecího vévodství polského a povraždění mnoha vojáků – za jejichž ušetření prosili – za tak krátký čas, nejen ve výše řečených zemích, ale i v marce ke království Českému se přimykající [tedy na Moravě] proběhlo veliké vraždění.“ (Matouš Pařížský, *Additamentis*, p. 139).* Jeden kvardián minoritů v Kolíně nad Rýnem, který právě uvedený dopis posílal v opise dál,

připojil poznámku: „*Dále Uhersko, Polsko, a téhož pána vlastní zemi, a nespočitatelné množství lidí vybili. A před Nanebevstoupením Páně [před 9. květnem 1241] vtrhli na Moravu, kde pobývali.*“ (Matouš Pařížský, tamtéž, p. 140.)

3) Dopis krále Václava Českého zahraničnímu knížeti, snad císaři Friedrichu II., psaný v květnu 1241, ze soudobé sbírky dokumentů, uložené v knížecí knihovně v Mohuči, vydaný bohužel jen ve zlomcích nejprve roku 1723 Schannatem v jeho *Vindemiae litterariae*, p. 204, naposledy ještě Stenzelem ve druhém svazku *Scriptores rerum Silesiacarum*, p. 462. Jeho úplné znění je následující:

„*Český král ... o postavení a postupu tatarského národa Vaši výsosť – jak žádala – ujišťujeme, Vám pišíc, že ... do Uher vtrhl velkou silou, a střetnouce se s králem té země v půtce ... k přímoří se obrátili, a tam příchod krále očekávají, Tataři tu provincii silně okupují. Část jejich vojska, která vstoupila do Polska, vévodu a mnohé šlechtice té země zavraždila, a k Moravě – části naší země – obrací pochod, a chystá se ji bestiálně a strašlivě zhubit, jelikož jejich meče nikoho nešetří při životě, nerozlišující pohlaví, věk a stav. V ten čas, kdy byli v Polsku, jsme s našimi vojsky šli k sousednímu vévodovi [tj. k Jindřichu Pobožnému], pročež jeho dne následujícího – potom, co jsme odpočívali – se snažili vši naší silou dostihnout, on však – jaká bolest! – s námi se nesejda a naši pomoc nežádajce sám zaútočil [na Tatary], pročež politováníhodně byl zavražděn. O tom se dozvěděvše na hranicích Polska, s vojskem jsme pokračovali, chtějíce dalšího dne – s pomocí od samého Boha – zprostředkovat naši hojnou pomoc, a pro takový záměr rychle jsme postupovali – aniž nás velké a prudké řeky, které jsme přecházeli, zdržely – a v jediném dni od rána do večera jsme čtyřicet¹⁾ mil urazili. A tak, jak bylo řečeno, do země naší Moravské [Tataři] vstoupili, podle svého způsobu, velké a nesnesitelné škody nám přinášejíce, starého, mladého, ženy i děti rdousíce, kláštery naše boříce a mnoho mnichů zavraždili. Pročež Vaši Lásku, ke které chováme zvláštní důvěru, žádáme nejvyšší naléhavostí, aby – pro lásku Ježíše Krista a pro obranu křesťanské víry, jak je zřejmé v tomto zlém čase – nám z části radu a z části pomoc vhodně poskytla.*“

4) Dopis krále Konráda IV. Německého k započetí křížové výpravy proti Mongolům, psaný v červnu 1241 a vydaný Schannatem v téže knize z téže sbírky dokumentů: „*Pro čest Ježíše Krista a obranu křesťanské víry, svoláno shromáždění mnoha velkých knížat a jiných věrných císařství, kteří se sešli o uplynulém svatodušním svátku [= 19. května], proti barbarským národům,*

1) Snad má být „jedenáct“.

kteří se Tataři nazývají a uctívají jiné bohy. U Ezzlingenu jsme nejdřívejší znamení kříže na sebe uctivě přijali – pod podmínkou, že za něj nejsme nijak zavázáni papeži – ale jak jen je možné, císařství v té části Alp od vpádu řečených Tatarů obráníme. Ten kříž ponese až k svátku svatého Martina, jestliže proti samotným tatarským národům ke cti Páně zvítězíme. Slibujeme v oktávě nastávajícího svátku Jana Křtitele [= 1. července] šťastně naše vojsko u Norimberka shromáždit, a tedy jeden každý křesťan bez jakéhokoliv zdržování proti psům tatarským slavně vytáhne, prosíce za a myslíce na obranu našeho světa.“

5) Dopis krále Bély Uherského zahraničním knížatům, o zničení jeho říše Mongoly, bez data, psaný však v létě 1241, obsažený v několika sbírkách dokumentů mezi dopisy Petra de Vinea¹⁾. Uvedeme z něj jen místo, které má historický význam:

„Barbarské národy, které se obecně nazývají Tataři, vytáhly z východních krajin jako kobylky z pouště. Velké Uhersko, Kumánsko, Rusko a Tisu, hrady a tvrze bez jakékoliv výjimky – pokud se ještě brání – zcela vyliďňují. Nyní celé naše království až k Dunaji – jaká bolest! – okupují, což snášíme jen s velkou bolestí srdce. Vraždí nejctihodnější arcibiskupy, biskupy, opaty, manželky, vdovy a panny (po té, co je deflorují) a nesčíslné množství lidu, až srdce bolí. Chceme a jsme odhodláni jim vzdorovat silou – i po tom, co jsme s nimi, ne bez věčných a osobních ztrát, prohráli půtku – ačkoliv macešská štěstěna (jíž podléháme a pod níž nás uvodí naše hříchy) zmítá kotvou naší naděje. Jinak, pokud si nás [Tataři] zcela nepodrobí, okolo počátku zimy slibujeme vytáhnout do Bavorska, spěšně postupující beze všech překážek, doufáme v osvobození království a všech provincií. Neboť se nejedná jen o naše záležitosti, ale také všeho křesťanstva...”

6) Dopis císaře Friedricha II. králi anglickému a jiným zahraničním knížatům, datovaný 3. července 1241 ve Faenze v Itálii, zařazený Matoušem Pařížským do jeho kroniky a obsažený také v několika sbírkách dopisů Petra de Vinea. Místo, týkající se našeho předmětu, zní následovně:

„Vypleněno a dobyto téže (země Ruské) veliké město Kyjev, celé to vznešené království, zbavené svých obyvatel, upadlo v zoufalé zpusťování. A proto

1) Vídeňská c. k. knihovna, rukopis č. 409 (dříve Philol. 61), list 52^a, s nadpisem „Rex Bohemiae N. principi“; rukopis č. 590 (dříve Philol. 305), list 92^a, s nadpisem „Rex Bohemiae duci de Brunswick“. Bezpochyby stálo v původním rukopise „Rex B.“ (tj. Béla Uherský), což neznalí přepisovači přeměnili na Rex Bohemiae. Nesprávný titul tohoto dopisu (v Pertzově *Archivu*, Bd. II, s. 436) byl příčinou, proč jsem svého času nezařadil Schannatův zlomek (který jsem z tohoto důvodu považoval za identický) do mého diplomatáře. Doufal jsem, že dostanu z Vídně ještě celý dopis, a nyní při zpracování mých *Geschichte von Böhmen* v roce 1838 jsem prohlédl celý pramen.

sousední uherské království se raději odevzdalo vyplnění a nebránilo se svým opevněním a silou. Jeho král, líný a zcela lhostejný muž, byl vyzván od vyslanců a skrz listy Tatarů, že jestli chce zachovat život svých poddaných a svůj, aby se poddal se svým královstvím a očekával jejich milost; nebyl tím však vystrašen ani varován, ačkoliv měl být svým a jiným lidem příkladem, a ke své a jejich ochraně se před nájezdem připravit. Místo toho tito opovrhliví, líní, ba i nevědomí lidé lenivě spali s nepřítelem v sousedství, důvěřující přirozené obraně¹⁾ toho místa, tu [Tataři] jako smršť vtrhli, a všude kolem je obklíčili. Tak Uhři neočekávaně obklíčeni a zatlačeni, a jako nepřipravení, své ležení sami se pokoušeli bránit. Ve vzdálenosti asi pěti tisíc kroků, zde vojsko tatarské, tam uherské; při východu slunce vpadly náhle tatarské předvoje a rychle ležení uherské obklíčily, usmrtily přední preláty a šlechtice království, kteří jim odporovali, nespočetné množství uherského národa pobily, zasadily neslýchanou porážku²⁾, jaké od nejstarších časů v jednom válečném střetu sotva je podobné. Hned poté sám král [Béla] stěží utekl – koně rychlostí schvátil – následován malou družinou, šílenou rychlostí na území svého bratra ilyrského krále³⁾, aby zde byl zachráněn. Jásající vítězové se usadili v ležení [Uhrů] s dobytou kořistí, pak pustošice větší a vznešenější část Uher nad řekou Dunajem a její obyvatele mečem a ohněm týrali, na další části země nestydatě dorážíce; o čemž jsme byli informováni od ctihodného arcibiskupa z Vácu, vyslance řečeného uherského krále na našem dvoře, později poslaného do Říma. Který nejprve přešel přes naše území, ve svém svědectví však neuvedl co viděl, a to tak není příliš věrohodné. O tom jsme plně ujištěni také listy našeho milovaného syna Konráda, zvoleného krále římského a dědice království jeruzalémského, a krále českého, vévodů rakouského a bavorského a vlastními slovy vyslanců, kteří se o blízkosti nepřítele přesvědčili z vlastní zkušenosti. Aniž o tom všem bez velkého znepokojení myslí můžeme rozprávět. Je jisté, jak bylo pozorováno, a předcházející zvěsti o jejich postupu tvrdí, že jejich nesčíslné vojsko – z úradku Božího – zavrženíhodným rozhodnutím rozdělené na tři neblahé části, dále postupuje. Jedna pak skrz Rusko prošla a vstoupila do Polska, knížete a vévody té země jejich pronásledováním vyhladili⁴⁾, a pak celé to království bylo jimi zpustošeno. Druhá české hranice přestoupila a v postupu zastavena, když král té země se svým vojskem s nimi se

1) Karpaty.

2) Velká bitva u řeky Sajó (Slané), jejíž datum však není udáno ani zde.

3) Chorvatsko a Dalmácie, podíl jeho bratra krále Kolomana.

4) Bitva u Lehnice, 9. dubna 1241.

statečně utkal¹⁾. Třetí prošla Uhry a rakouské hranice překračuje. Odtud hrůza a strach z řádění burcuje dotčená knížata, jednoho každého volá a vyzývá [do zbraně]. K jejich zastavení nás tedy nutí nevyhnutelnost ...“ V závěru dlouhého dopisu je ještě napsáno: „Ze svojí země pak vytáhli se záměrem, o bezpečí svých životů nedbajíc, že sobě – což Bůh zabraň – celý Západ podmaní a víru a jméno Kristovo zničí a vyvrátí. A pro neočekávaná vítězství, která jim Bůh dosud dopřával, nebezpečnou rychlostí přišli až sem, a již království světa sobě podmanili, a pak krále a knížata pod své správce postavili, podrobili a sklonili ...“

7) Dopis německých dominikánů a minoritů bratřím jejich řádu v západních zemích, vyhotovený krátce před 25. červnem 1241, obsažený u Matouše Pařížského v jeho *Additamentis* (p. 139):

„Všem bratřím, bratr R. z řádu kazatelského a J. z řádu menších bratří, pozdrav. Jsou slyšet různé pověsti o zlořečených Tatarech. Tyto pak, které vám píšeme, jsou zcela pravdivé, ostatní pak falešné. Jsou to muži silní, válečníci, ve velkém počtu a dosti dobře ozbrojení, mnohé země už zpusťovali. Mezi kterými se počítá Rusko z větší části zpusťované, Kyjev město a hrad, který tam byl, jsou zbořeni, mnoho lidí povražděno. Uprchlíci z té země nám – zejména v Sasku – vyprávěli, že na tu zemi a její hrady útočí se třiceti a dvěma dobývacími stroji. A Rusové se jim brání už dvacet let. Tohoto pak roku před velikonoce [tj. dne 31. března 1241] vtrhli do Polska, mnohá pěkná města vraždíci dobývají. Kterí když se střetli s polským vévodou Jindřichem a jeho vojskem, jeho samého – jak se říká – spolu s deseti tisíci jeho vojáků pobili. Odtáhnouce z Polska, německých hranic se dotkli, ale pak uhnuli na Moravu, a značnou část té země zpusťovali, jiná část jejich vojska spěšně procházela skrz Uhersko, a jsouce v přesile, říká se, že větší část Uher – po vyhnání uherského krále – okupují. A porůznu se dozvídáme, že se opět šest tatarských vojsk sbírá, protože, jak se domníváme, silně touží vtrhnout do Německa, o jehož obyvatelích [Tataři] slyšeli, že jsou dobří válečníci. Proto se celé Německo připravuje k boji – berouce na sebe kříž – opevňuje města a hrady. Nejvíce je tedy nyní potřebné se modlit za blaho církve, neboť pokud budou Němci přemoženi, což nechť nenastane, nedomníváme se, že budou moci křesťané dále [Tatarům]

1) Ve sbírce formulářů Vídeňské dvorní knihovny č. 409 (dříve Philol. 61), list 65, stojí na tomto místě varianta, jistě nikoli náhodná: „Druhá se na české hranici v postupu zastavila, král jejich [Čechů] se svými šlechtici byl nepřátelskými barbary poražen.“ Že je však tento způsob čtení nesprávný, vyplývá již z jeho vnitřního rozporu. Neboť jak by se nepřátelé zastavili pouze proto, že se jejich protivníci vzdali veškerého odporu? Každopádně při takovém rozporu je věrohodnější skutečně vydaný dokument, než pouhý formulář. *Monumenta Germaniae Historica* snad přinesou více světla k této nápadné variantě v dopisech Petra de Viney.

odporovat. Německý král a císařův syn slibují vytáhnout proti Tatarům o svátku sv. Jakuba s velikým vojskem. A říkají mnozí Tataři, že jsou s jejich vojskem někteří kletí křesťané, a Kománi, které německy nazýváme Valweni. Shromáždí se pak ve městě Merseburgu, a jak jsme slyšeli, uherský král psal králi českému, že odvolává své muže ze shromážděného vojska, a žádá, aby se k němu navrátili, a netáhli proti silným Tatarům. Říká se, že [uherský král] ustoupil a ukrývá se na jiném opevněném místě nedaleko moře. Pozdravujeme.“

8) Dopis jednoho francouzského duchovního, Ivona Narbonnského, jenž byl vyhnán ze své vlasti kvůli podezření z kacířství, strávil mnoho let v horní Itálii a Rakousku, a z Vídně na podzim 1241 dával zprávu arcibiskupovi z Bordeaux o vpádu Tatarů. Dopis je rovněž u Matouše Pařížského (p. 412), a zasluhuje jako zpráva očitého svědka velkou pozornost, i když je na něm vidět, že se autor ve všem nedržel přísné pravdy. Vlastní historická část dopisu zní doslova takto:

„Teprve v tomto podzimu, tento vzpomenutý národ, který Tataři nazývají, opustil Pannonii, kterou okupoval po [její] kapitulaci, řečené město¹⁾ – ve kterém jsem se náhodou zdržoval – s nesčíslným vojskem krutě oblehl. Ale nebylo pak na naší straně [tj. ve městě] vojáků, kromě padesáti rytířů s dvaceti vojáků k obsluze balisty, které kníže²⁾ ponechal posádkou. Ti, kteří z některých kopců přehlédali vojsko obkličující [město], byli nesmírně vyděšeni divokostí těchto vyslanců Antikristových; a vyzývajíce Pána křesťanů, vydávali zkroušený pláč, který v už okupovaném okolí, všechny nerozdílně, bez ohledu na stav, majetek, pohlaví či věk, rychle děsil různými vyhlídkami na smrt.“ (Nyní následuje místo o údajném lidožroutství Mongolů, které nemůžeme reprodukovat.) *„Mezitím ti pozorovatelé, z jistého vysokého ostrohu, viděli vévodu rakouského s králem českým, patriarchou akvilejským, vévodou korutanským, a markrabím de Bade, s mnohými předními muži okolních zemí, jak se řadí do bojových šiků; a tu náhle celé to bezbožné vojsko [Tatarů] zmizelo, a celé se navrátilo do nešťastných Uher. To [vojsko] jak rychle přišlo, tak i zpět se navrátilo; zde zanechalo jen velké obavy všem, kteří je zahlédli. Z těch pak prchajících [Tatarů] dalmatský kníže zajal osm, z kterých vévoda rakouský poznal jednoho, rodem Angličana, který byl pro nějaké provinění z království anglického na věky vypovězen. Ten z oblastí, kde panují ničemní Tataři, dvakrát přišel ke králi uherskému jako vyslanec a překladatel, a před zlem, které později následovalo, ho dost zřejmě varoval a vyhrožoval mu, aby se [uherský král] se svým královstvím vydal do tatarského otroctví ...“*

1) Vídeňské Nové Město.

2) Friedrich Svárlivý.

S touto poslední zprávou chceme také zároveň uvést odpovídající místo ze zprávy o cestě dominikánského mnicha Juliana v létě 1240 do Velko-uherska na Volze¹⁾: „*V této uherské zemi našel řečený otec [= Julián] Tatory a vyslance tatarského knížete – znající písmo Uhrů, Rusů, Kumánů, Němců, Saracénů a Tatarů – kteří mu řekli, že očekávají jednak příchod vojska Tatarů, které přibude za pět dní a pak půjde proti Němcům, a dalšího vojska, které je vysláno k zničení Peršanů.*“

Rovněž by k tomu mělo patřit následující místo z dopisu jednoho biskupa, který psal totéž ještě před mongolským vpádem – snad koncem roku 1240 z Uher. Dopis nám také uchoval Matouš Pařížský (*Additamentis*, p. 137): „*O činech Tatarů vám odepisuji, že tito procházeli kolem uherské hranice před pěti dny a pokračovali k řece, která se nazývá Dněpr, kterou nemohli v létě překročit. Rozhodli se tedy vyčkat do zimy, vyslali napřed jakési vyzvědače do Ruska, ze kterých byli dva chyceni a posláni králi uherskému, kterého mám za ochránce, a od něhož jsem získal novinky, které vám svěžuji. Dotázáni, kde leží jejich země, odpověděli, že leží za jakýmsi pohořím, vedle řeky, kterou nazývají Egog²⁾; věřím, že tento lid je onen Gog a Magog [z Bible]. Dotázáni na svoji víru, krátce odpověděli, že v nic nevěří. A začali vysvětlovat, že vyrazili, aby zničili svět, atd. I byli k nim (Mordanům) vysláni dominikáni a minorité a jiní vyslanci, které vyslal král uherský na výzvědy.*“

9) Z dopisu, datovaného ve Vídni 4. ledna 1242, od jednoho benediktinského opata, který utekl z Uher (rovněž u Matouše Pařížského, *Additamentis*, p. 138–139) uvádíme jen historicky zajímavé místo: „*Zabili pak velmi silného krále kappadokijského, krále perského s jeho tribuny, podobně dvacet a pět nejsilnějších vévodů ruských, vévodu J. [tj. Jindřicha] polského, blahé paměti, se čtyřiceti tisíci lidí za jediný den – jaksí naráz. Kromě mocného krále uherského, Béla zvaného, vyhnali [z Uher] tři arcibiskupy a čtyři pomocné biskupy a šedesát pět tisíc lidí. A v tomže boji Koloman, bratr řečeného krále, byl smrtelně zraněn, načež za krátký čas zemřel. Poté táhli do končin vznešených vévodů rakouského, štyrského, do brandenburské marky, do Trevírska, Moravy a Čech, a o svátku narození Páně s velkou silou přešli přes zamrzlý Dunaj na druhý břeh řeky, zpusťovali území řečených knížectví a katastrofálně je před svým odchodem vyliidnili.*“

1) Je otištěna v disertaci G. Praye v *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum*, Vídeň 1774, na stranách 37–38, ze soudobého rukopisu vatikánské knihovny.

2) Jark? nyní Ural.

10) Díky diplomatům Uher a Moravy¹⁾, vydaným Georgem Fejérem v Pešti a Antonínem Bočkem v Brně, dostaly události také určité objasnění; jak vyplývá z dalšího našeho výkladu.

4. Soudobí autoři. Kronikáři první řady.

Nejcennější ze všech soudobých pramenů o velkém období světové mongolské bouře je známá podrobná cestovní zpráva minority Jana de Plano Carpini, kterého vyslal papež Inocenc IV. v roce 1245 jako legáta ke Zlaté hordě do Asie. Nehovoří sice o mongolském vpádu bezprostředně, nýbrž jen mimochodem a krátce: jeho zprávy jsou ale o to více pozoruhodné, že mu je sdělili Mongolové sami; takže v něm máme zároveň originální mongolskou tradici. Pro naše zkoumání mají v jeho podrobném díle význam především tato místa²⁾:

Kniha I., kap. 11.: „*S výjimkou křesťanstva, není na světě země, které se [Tataři] obávají, a proto se připravují k boji proti nám. Protože otec jejich chána [Kajuka], řečený Occoday [Oktaj], byl zabit jedem, a od něho byla očekávána válka v každém okamžiku. Jejich záměrem je podmanit si celý svět, k čemuž mají od Čingischána rozkaz.*“

Kniha I., kap. 14. „*Zde se rozloučil chán [Kajuk] se svoji matkou, která odešla do jedné části země, a chán do druhé, k připravenému soudu. Jakási přítelkyně chánovy matky byla obviněna, že kdysi jedem zavraždila chánova otce [Oktaje], když jeho vojsko bylo v Uhrách. Proto tedy jeho vojska, která byla v těch zemích, ustoupila.*“

Kniha II., kap. 5. „*Z Ruska pak a Komanie zmínění vojevůdci postupovali a napadali Uhry a Poláky. Z nich Tataři v Polsku a v Uhrách mnohé povraždili. A pakliže by Uhři [před Tatary] neprchli, ale mužně odolávali, odtáhli by Tataři do svých končin, neboť by měli strach, který na všechny napadené útočí. Ale Tataři, majíce Batiho obnažený meč před svojí tváří, vytrvali a říkali: ‚Neodvažujeme se prchat, neboť který by prchnul, žádný neunikne smrti; jestliže máme zemřít, zemřeme všichni, neboť je to jisté jak Čingischán předpověděl, že máme zhynout, a jestliže je k tomu nyní čas, vytrvejme.‘ Ale protože byli stateční a vytrvali, tak Uhry zhubili.*“

1) *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus et civilis*, studio et opera Georgii Fejér: Tomi III vol. I. Budae 1829. *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*, studio et opera Ant. Boczek. Tom. III. Olomucii, 1841.

2) Podle vydání Jazykova v St. Petěrburku roku 1825, kde jsou uvedena také paralelní místa Vincentia Bellovacensa. Avšak čtu místo jména *Cuyne* bezpochyby *Cuyuc* (Kajuk, Kujuk); protože písmena *uc* byla mylně považována za *ne*.

Uprostřed mezi listinami a kronikami stojící *M. Rogerii miserabile carmen*¹⁾ je nejobširnější, nejživější a zároveň jedno z nejvěrnějších líčení, která nám zbyla o vpádu Mongolů a jejich opravdu satanském chování v Evropě; vztahuje se ale pouze na Uhry a dotýká se sousedních zemí mimochodem sotva několika slovy. Autor sám padl Mongolům do rukou a dává zprávu o hrůzách, které viděl a zažil, s takovým tónem a takovou vnitřní důsledností, která se výrazně liší od příkrášleného díla Ivona Narbonnekého a vzbuzuje důvěru. Jeho pragmatická zpráva je dělena do čtyřiceti kapitol. Chceme z ní zdůraznit jen jednotlivá data, která mají význam pro naše zkoumání. Tataři překonali karpatské průsmyky („*porta Rusciae*“) dne 12. března 1241; král Béla se tehdy nacházel v Budě a poslal královnu hned do Rakouska s prosbou k vévodovi Friedrichu Svárlivému o rychlou pomoc (kap. 16). Mongolské vojsko, které vtrhlo do Uher, čítalo pět set tisíc bojovníků (kap. 19). Rozdělení vojska líčí kap. 20: Batu, tímto autorem zvaný „*král králů a pán Tatarů*“ a také „*velký pán*“, pronikl z Ruska přes Karpaty do Uher; „*Peta král, když procházel Polskem, byl zabit jedním z vévodů polských, a vznešené město Vratislav bylo pobořeno, poté se staly zázračné věci, když byli [Tataři] v zemi vévody moravského, který je sám – jiných vévodů sobě pomoci nežadaje – nelítostně pronásledoval a zahnal je až k uherským hranicím. Král Cadan, mezi Ruskem a Kumánskem, táhl tři dny mezi lesy až k německému městu Rusanam*²⁾ položenému mezi velkými horami, v království stříbrnosném ... Betechor pak s jiným králem překročili řeku kterou nazývají Zerech³⁾, táhnouce k zemi biskupa v Comaně ...“ Již 15. března se objevili mongolští jezdcí před Peští (kap. 21); dne 17. března bylo jedním oddílem vojska dobyt a vypáleno město Vác na Dunaji (kap. 22). Vévoda Friedrich Rakouský přišel ihned králi na pomoc, „*ale s malým počtem vojáků, kteří byli neznalí a neuměli [v boji]*“ (kap. 23). Avšak nemohl snést drzost některých Tatarů, kteří přijeli na koních až k valům Pešti; vyřítel se osobně mezi ně, dva z nich na místě srazil a zahnal celý jejich dav na útěk, což mu v Uhrách, oproti nebojovnému Bélovi, udělalo dobré jméno (tamtéž). K velké bitvě u řeky Sajó (konala se pravděpodobně na konci měsíce března, nebo na začátku dubna) nevytáhl; naopak si vynutil na uherském králi, který po porážce k němu utekl, nejtvrdějším způsobem všechny jeho poklady a navíc jej přiměl k tomu, aby mu přepsal ještě tři župy, hraničící s Rakouskem (kap. 32). Z Rakouska vyslal Béla biskupa Štěpána z Vácu s poselstvím císaři

1) Nachází se ve Schwandtnerově *Scriptores rerum Hungaricarum I*, 1746, p. 292–321, otištěno dle dřívějších vydání kroniky M. Jana de Thurócz. Již Bonfinius tento pramen znal a používal.

2) Rudna Banja nebo Rodna v severním Sedmihradsku

3) Sereth v Moldávii

Friedrichu II. a papeži, o kterém je zmínka již výše v císařově dopisu. Vévoda Friedrich vytáhl nyní nepřátelsky do Uher: „a tak Tataři ničili z jedné strany Dunaje, z druhé pak Němci, a všude ubozí Uhři podléhali hořké smrti“ (kap. 33). Jen tři místa v Uhrách odolala úspěšně Mongolům: město Székesfehérvár, ostříhomský hrad a probošství sv. Martina na Pannonské hoře: „tak, že jen ta tři místa dosud nedobytá v těch místech zůstávají. Území pak, které až k samému Dunaji z této strany ve svých rukou mají, nebylo až do základu zpustošeno, protože tam nerozbili své stany, ale jen projdouc – jak kdosi zjistil – jednoduše bořili. Jsou také slyšeny zvěsti, že Tataři opovrhli dobytím Německa – z čehož by byla velká bolest a nemalé potíže, kdyby jejich ruce západní země uchvátily¹⁾ – a tak se křesťanům vyhnula zkáza“ (kap. 40).

Ihned po M. Rogerovi je nutné uvést M. Tomáše, arcidiákona Splitského, který ve své *Historia Salonitana*²⁾ dává podobně živé a podrobné líčení mongolského vpádu, a poučuje nás mezi jiným, že pronikli jižně u Jaderského moře přes Ragusu a Cattaro až do Drivasta u Scutari v Albánii, a teprve na jaře 1242 se začali vracet: jelikož však o našich krajinách neříká vůbec nic, musíme se spokojit s tím, že na něj pouze odkážeme.

Biskup poznaňský Boguphal, zemřelý roku 1253, napsal o mongolském vpádu následující³⁾:

„Roku 1241 Batu král tatarský vytáhl se svými Tatary, ukrutnými a nespočitatelnými, přešel Rusko a chtěl vstoupit do Uher, ale nejprve se jen dotknul uherských hranic a část svého vojska vyslal proti Polsku. To pak o Popeleční středě [tj. 13. února 1241] město a území sandoměřské pustošilo, nešetříc žádného, ať už jakéhokoliv pohlaví či věku; pak přejdouc Vislu pustošili Krakov. S nimi se pak u Opole střetli vévodové Boleslav Opolský a Vladislav Sandoměřský a svedli bitvu, ale nazpět se otočíce prchali, mnozí nemohli a ani nechťeli [Tatarům] odporovat. A tak desátá část⁴⁾ tatarského vojska postupně pustošíc Sieradicko, Lenčicko a Kujavsko dospěla do Slezska. Zde se s nimi Jindřich, syn Jindřicha Vousatého, vévoda Slezský, Polský a Krakovský, maje mnoho ozbrojených vojáků v táboře u Lehnice, silně střetl – doufajíc v Boží pomoc a dokazujíc svou odvahu – a prudce se s Tatary srazil. Ač důvěřuje Bohu (který však své věrné někdy pro jejich bezbožnost trestá), nejvznešenější zmíněný vévoda Jindřich, i když mnoho vojáků pobil, byl sám zabit; s ním byl rovněž zabit nějaký vévoda Boleslav, řečený Szepowa⁵⁾. Batovi, králi

1) Totiž když mongolské vojsko, u kterého měl vždy Roger nepřijemný pocit, odtáhlo.

2) Joannes Lucius: *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*. Amsterdamu 1668, p. 350–358.

3) Sommersberg: *Scriptores rerum Silesiacarum II*, p. 60–61.

4) Tato „decima pars“ se snad vztahuje jen na to oddělení vojska, které táhlo severně až do Kujavska. Neboť že celé Petovo vojsko bylo mnohem významnější, a snad přes sto tisíc mužů, vysvítá ze všech soudobých údajů.

5) Poslední Děpoltic z Čech.

tatarskému, když táhnul Uhrami, měli čelit Béla a Koloman, rodní bratři králové uherští, kteří dosud větší část svého vojska v boj neposlali a raději jej odvolali. A tak Batu ničil Uhersko, a jeho obyvatele od nejvznešenějšího k nejprostšímu krutě vraždil, nešetříc obojího pohlaví ani žádného podle věku, pak řeku Dunaj překročil. V kterémžto království více než rok pobýval, a ohavně páchal krutou zkázu na lidu a ničení měst.“

Legendy o životě sv. Hedviky se sice dotýkají celkově tatarského vpádu ve Slezsku¹⁾, ale přidržují se jen svého cíle a nedávají takové výklady, jaké hledáme. K německé legendě, vydané Klosem (I, p. 422 násl.) se ještě dostaneme později.

Lüneburská kronika, zcela soudobá (u Eccarda, I, p. 1409 a násl.), se týká alespoň něčeho, co není známo z jiných pramenů. Její slova jsou:

„Tehdy přitáhli Tataři do Polska se silným vojskem. Předtím vyplnili Kumány, Rusy a spoustu zemí. Polský vévoda Jindřich proti nim vedl boje, byl poražen a spolu s ním více než třicet tisíc mužů, nepočítaje ostatní zabitě v zemi, ženy a děti. Tataři si tak podrobili zemi a ničili biskupství, kláštery a kostely. Když tyto zvěsti došly do německých zemí, setkali se jednoho dne v Merseburgu v hojném počtu knížata a pánové, aby se poradili, jak ve velké nouzi připravit všechen lid, ženy i nejmenší děti, na válečné tažení. Proto se dohodli, že měli jet všichni, kteří byli podle práva ve věku schopném boje, každý, kdo byl při síle a měl majetek. Kdo byl bohatý, ale nepřiliš mocný, ten měl pomoci tomu, kdo měl moc, ale neměl žádný majetek. A čtyři měli pomoci vybavit pátého tak, aby byl schopen účasti na tažení, které nemohlo být připraveno lépe. To se řeklo všem zvláště ke cti Boží. Zachovávat křesťanskou lásku, chránit Boží dům, zemi, lid, děti a ženy, to je povinen dělat každý i tehdy, když nehrozí nouze a boje. Tak na sebe vzali kříž král Konrád, císařův syn, knížata a pánové, rytíři i poddaní, ženy, děti, téměř všichni, kdo se nacházeli v německých zemích. Tataři se odebrali do Maďarska a zabili tam bezpočet lidí. Z velké nouze tak dal maďarský král do zástavy svou zemi a svou korunu císaři, aby dostal pomoc od říše on i jeho potomci od této chvíle až na věky. Předtím vévoda rakouský získal přízeň císaře a přebýval znovu ve Vídni.“

Richard de Saint-Germain podává zprávu (u Muratorihovi VII, 1046): „Téhož měsíce [červenec 1241] zvěst o Tatarech dorazila k císaři, ačkoliv bylo již vítězství uherského krále [nad Tatary] očekáváno v celém Německu, ale týž

1) Srov. Stenzelovo *Scriptores rerum Silesiacarum II*, p. 1 a násl.

král uherský oznámil císaři skrze svého vyslance biskupa z Vácu a svými listy, že protože se sám i se svým uherským královstvím slíbil podřídit nepříteli, proto od císaře žádá ochranu od těch Tatarů. Z toho důvodu císař obávaje se o osud křesťanstva, setkal se s papežem Řehořem, pročež k Římu řídil rychle svůj pochod, a pak oba velmožové [tj. císař a papež] poslali listy ke všem vladařům Západu, jejichž smysl je takový: „Vznešenému králi francouzskému jako bratru svému Friedrich atd. Značně znepokojeni horlíme, že jako otec císařství o stav téhož pečlivě se staráme; skrz které dopisy ti vladaři živě – a povzbuzeni k obraně křesťanské víry a svaté církve – přispěchali na pomoc.“

Mezi rakouskými prameny je nejpozoruhodnější zcela soudobá *Kronika z Garsten*, která končí již rokem 1257. Uvádí následující (citováno podle Adrian Rauch *Rerum Austriacarum scriptores I*, p. 31):

„1241. Nastalo zatmění slunce o říjnových nonách [= 7. října 1241] okolo asi 9. hodiny. Mrzký tatarský národ mnohým a těžkým krveprolitím stíhal království uherské a jiné křesťanské země jako Polsko a dolní Slezsko; také jeho jistá část nenadále vstoupila do Rakouska, kde mnoho křesťanů na břehu Dunaje u Klosterneuburgu mečem zhubila, kteří se nebráníce jim ustoupili. Potom mnohá křesťanská knížata a další vyznávající Ježíše Krista na výzvu dominikánů proti Tatarům na sebe vzali znamení kříže, také děti a ženy z toho nevyjímajíc. Dovoleno je každému se křížem označit, i když se neúčastní v knížecím vojsku, zůstává doma, a jen touží tažení Tatarů – pokud Bůh dá – nazpět obrátit.“

Dále je nutné uvést *Kroniku z Klosterneuburgu*, jejíž zpráva o tatarském vpádu, jak ji najdeme souhlasně u Peze (*Scriptores rerum Austriacarum I*, p. 459 a 713), u Raucha (*Rerum Austriacarum scriptores I*, p. 84 a násl. a *Rerum Austriacarum scriptores II*, p. 244 a násl.) a u Frehera a Struve (*Rerum Germanicarum scriptores I*, p. 457 a násl. pod titulem *Chronica Australis*), zdá se být zpracována nejméně třicet nebo čtyřicet let po události; neboť údaje jsou již méně přesné, i když ovšem mají cenu:

„1242 [sic, má však být 1241] Zemřel papež Řehoř, Innocenc byl zvolen¹⁾. Kumáni, výše zmíněný zlořečený národ, přestoupil uherské hranice a na neděli velikonoční [31. března 1241] přepadl město Rodna [lázeňské město, dnes v Rumunsku]; jehož obyvatelé a lázeňské hosty a ty, kteří tam hledali úkryt, všechny pozabíjeli, nešetříc žádné duchovní či laiky, děti, panny, starce s mladými. Poté se rozšířili po celé té zemi jako kobyly, lidské krve žízniví a

1) Řehoř IX. zemřel 21. srpna 1241. Po něm byl v říjnu 1241 zvolen Celestinus IV., zemřel však již 17. listopadu 1241. Pak následoval (avšak byl zvolen až 24. června 1243) Innocenc IV. Již z této okolnosti je vidět nepřesnost údajů v těchto letech, která se v dalším projevuje ještě více.

prolévající ji jako vodu. Ti pak, kteří si předtím podmanili tu zemi¹⁾, spojili se s nimi, a stal se z nich nespočetný zástup; jejichž král, zvaný Gutan, sám sebe zabil – poté co zabil dvě královny a jiné, které s sebou měl – strachujíc se vévody rakouského, který to místo oblehl a nakonec dobyl²⁾. Uherský pak král sebral dohromady mnoho vojáků – jak se říká – sto tisíc, a shromáždil je okolo Pešti. Ty tam odpočívající ve vojenském ležení, Kumáni na samém úsvitu nepřipravené překvapili; nejprve vstoupili do ležení, poté povraždili všechny biskupy, šlechtice, staré i mladé, aniž jim někdo odporoval, tak že z toho množství osob sotva někteří s tím králem se zachránili³⁾. Tohoto příkladu pak následuje jiný národ, který nazývají Tataři, přicházející od východu slunce, který převrací mnohá království (jako ruské, polské s jeho vévodou Jindřichem), města a hrady, a který je nespočitatelný a jemuž nikdo nemá odvahu odporovat. Jehož pomocníky jsou heretici a falešní křesťané, toužící uvést svoji zlobu na křesťany a vyhladit je z povrchu zemského; kterýžto národ si podmanili Kumáni a ve všem mu rozkazují. A tak je rozmnoženo toto zlo na zemi, že ho nikdo není ušetřen; někdy dávají po klidu toužícím pokoj, ale ne na dlouho. Jejich král se prohlašuje jediným pánem na zemi, proto nepřijímá žádnou pomoc nebo radu či vyslance, dokud se nepodřídí jeho zákonům, dovoluje popírat Boha všemohoucího a vraždit lidi. Toho hledal vévoda rakouský svými vyslanci, ale on je nepřijal. Pak část jeho vojska, když přešla hranice Čech a Rakouska, mnohým vražděním ke svým se navrátila. Pobízeči všeho zlého jsou šlechtici, kteří královu matku⁴⁾ zavraždili, proto syn je vyhnal od svého trůnu⁵⁾. Není národ ani království, kteří by se nebáli slyšíc jejich jméno. Toto zlo plně pochopil papež Řehoř – dotýkán bolestí a chtějíc pomoci kolísající svaté církvi – neumdlélal, poslal svoje vyslance kázat a rozdávat kříž na odpuštění všech hříchů. Tak mnozí s radostí pospíchali, králové, vévodové, biskupové, vznešení i prostí, staří s mladými, chtějí se stát lepší synů. Ale císař tuto činnost zakázal [?], pak že uherský král od něho povoláný líně přišel a mluvil s ním. Papež Řehoř s císařem se nesmířiv, zemřel.“

1243 [sic, čti 1242] „Tataři a Kumáni, nikým zadržováni a s nikým se střetávající, ustoupili z Uher s nespočetnou kořistí zlata a stříbra, látek, zvířat; odvedli také mnoho zajatců k hanbě křesťanů. Kteří procházejíc Řecko, celou tu zemi vylidnili, s výjimkou dobře opevněných hradů a měst. Král pak konstantinopolský, jménem Waldwinus, se s nimi srazil, nejprve zvítězil, ale

1) Kumáni, kteří již před rokem 1240 přitáhli do Uher.

2) To lze vysvětlit a částečně opravit pomocí Rogera, kap. 2–24.

3) Zjevná záměna s bitvou proti Mongolům na řece Sajó.

4) Bélova matka Gertruda.

5) Lépe zpravený Roger o tom nic neříká a uvádí jiné důvody.

v druhém střetu byl od nich poražen. Zatím strašlivý a neslýchaný hladomor propukl v zemi uherské, a mnoho lidí zhubeno hladomorem, jako předtím od pohanů ..."

Zprávy *Salcburské a Melkské kroniky* (u Peze I, p. 356 a 239, obě se špatným letopočtem 1242), jsou tak krátké a nevýznamné, že je můžeme přejít mlčením, stejně jako slova Albrechta von Stade (u Kulpise, p. 313).

Hanthaler nechává svůj výtvar, dominikánského bratra Pernolda, ve svých *Fasti Campililienses* (II, p. 1317) říci následující:

1241. Béla uherský král povolal vévodu Friedricha na pomoc proti Tatařům, když Uhři obrátili své zbraně na Kumány, kteří se pokládají za společníky Tatařů. Tímto zásahem vévody Friedricha bylo dobyté město, ve kterém Kuthan – král Kumánů – sídlil, při čemž byl Kuthan zabit. Tataři s Kumány zavrženímhodně pustošili Uhry, obyvatele i města. Král Béla poslal předem královnu s poklady do Rakouska; potom sám se svými se sebral, ale s nimi se neshodnuvše, byli poraženi. Vévoda Friedrich nejprve přítele přijal s pohostinstvím nejprve přítele; ale později obrátil, a všechny téměř [Bélovy] poklady sobě odevzdat nakázal na odškodnění škod, které Rakousko předchozích letech postihly, a za osvobození Vídeňanů. A na to odškodnění nestačily všechny královny peníze a skvosty, dovolil tedy vévodovi uchvátit velký kus uherské země, s Rakouskem sousedící; kterou vévoda proti Tatařům pevně opevnil. Potom král s královnou odešli do Dalmácie, chytře předvídajíc, že dalšího roku bude potřeba svolat pomoc sousedů.

1242. Tataři na počátku měsíce srpna pronikají až k Dunaji, dostávají se až k Vídní. Vévoda požádal pomoc Čechů, obyvatel Korutan a Kraňska, před svými [vojsky] hbitě je svolav. Jejichž zástup vidouce, rychle útekem rozprchli se Tataři nazpět; přesto od nich byli mnozí pobiti a jiní zajati. Tak Boží pomocí Bavorsko a Německo byly osvobozeny od strašlivého strachu a nebezpečenství.

1243. Vévoda Friedrich třetí svoji manželku Anežku z Merania – se svolením arcibiskupa salcburského a mnohých biskupů – v korutanském Friesachu ze svého lože propustil, z důvodu sešvagření; a že byla nejprve císaři zasnoubena, a navíc není plodná. Uražen tím byl Béla, jehož matka byla sestrou Anežčina otce; když se navracel do svého uherského království (ze kterého Tataři odešli), s pomocí rytířů z Rhodu [tj. maltézských rytířů] a Frankopanů, chtěl při průchodu Rakouskem pomstít ten rozvod válkou, ale donucen vévodou ustoupil.

Právě při zpracování dějin mongolského vpádu mě samo o sobě napadlo, že Hanthalerův Pernold je podvrh. Když jsem opisoval právě uvedená místa, napadla mě nejdříve jejich shoda, ba závislost na *Carmen miserabile* M. Rogera; bylo mi zřejmé, že autor Pernoldovy kroniky musel z tohoto díla čerpat (lhostejno, zda bezprostředně, nebo prostřednictvím Bonfinia). Ale

pokud byl tento spisovatel již kolem roku 1270 tak pilný, že čerpal i z cizích pramenů tak, že je proti zvykům svých současníků přepracovával: jak se stalo, že nenašel žádné další zprávy o mongolském vpádu, které by sdělil, vlastně vůbec nic osobitého? Protože on neříká nic, co už bychom nevěděli z Rogerova díla, z Klosterneuburské kroniky a z dopisu Ivona Narbonského. Jak vznikla v jeho díle ty zvlášť zlá chyba, že rozdělil mongolský vpád do dvou let, 1241 a 1242, a teprve ve třetím roce, 1243, je nechal odtáhnout? Protože je jisté, že na jaře 1242 opustili Uhry. Moje podezření rostlo, když jsem si uvědomil, že Hanthaler, jak se rakouští znalci již shodují, podvedl učený svět svým Ortilem. Měl Pernold, toto ztělesněné Ortilovo dvojče, pocházet od stejného otce? Jistá skupina dosud mně záhadných zjevů dostala touto domněnkou náhle vysvětlení. Podrobnější zdůvodnění této věty o stejném podvodu s Ortilem a Pernoldem (druhý ovšem jemnějšího druhu), která se u mě od té doby změnila v přesvědčení, následovalo na nejbližší schůzi historické sekce naší vědecké společnosti dne 28. října 1841 (viz *Berichte der Sectionen vom Jahr 1841*, s. 29–30).

5. Kronikáři druhé řady

Kronikáři druhé řady nazývám takové, kteří svou zprávu již nečerpali jako současníci a očití svědci, z vlastního zážitku, ale pouze z podání, protože jsou o jeden lidský věk nebo o více mladší než událost.

Zde přicházejí do úvahy především kronikáři čeští: 1) druhý pokračovatel Kosmův; 2) Dalimil; 3) Pulkava; a vedle nich 4) také báseň *Jaroslav*, neboli *O vítězství nad Tatary*, v Rukopise královédvorském.

Ohledně *druhé pokračovatele Kosmova* je mé mínění, vyslovené již v díle *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* z roku 1830 (s. 94), že je to kompilace, zhotovená teprve ve XIV. století, ze starších velmi různorodých záznamů. Toto domnění u mě od té doby vzrostlo dalším studiem až k určitosti. Proto je také nutné odhadovat obsah a cenu všech dat, takřka bez plánu nahromaděných v této kronice, jako nanejvýš nestejnou, a zvláště pro celou první polovinu XIII. století velmi nepatrnou. Vypovídá o mongolském vpádu pouze následující (*Scriptores rerum Bohemicarum* I, p. 370):

1240 „Veliký strach z Tatarů padl na Čechy.“

1241 „Pohané, kteří jsou zváni Tataři, zhubili mnoho křesťanských království ... titíž zastřelili Kolomana, bratra krále uherského, celé Uhry vyhubili, a knížete polského Jindřicha v bitvě zabili s jeho vojskem v Polsku samém.“

Při pozdějším přehledu celé vlády krále Václava I. před rokem 1245 se píše (tamtéž, p. 372): „*město pražské dal obezdít, a jiné trhové vsi – které se v naší obecné řeči nazývají městy – nařídil opevnit dřevem nebo kamením, donucuje řeholní i světské kleriky ke stavění hradeb a příkopů týchž měst*“. Poslední údaj lze chápat určitě jen o roce 1241, neboť v jiných letech by mu bylo nemožné přiznávat toto porušení církevní imunity.

Dalimil, jehož autopsie je doložena od roku 1282 do 1314, věnuje mongolskému vpádu celou 82. kapitulu své kroniky, která podle Hankova vydání a podle rýmovaného německého překladu (ze XIV. století) zní následovně:

Tateré.

Léta od narození Jesu Christa milého
po tisíci po dvě stá po třechdectech druhého
Kartasi w zemiū jidiechu

Taterští zpytáci biechu:

na pět set těch lidí jdieše
jih tento obyčej bieše:

klobúky vysoké jmiechu,
rúcho krátké, tobošky nosiechu,
wsi w nohawičkách chodiechu,
a holi dlúhé držéchu;
s břeha nakloňmo pjiechu,

chleba „kartas böh“ prosiechu;

proto jim Kartasi wzdiechu.

Lomničtí jej na ščit wzéchu.

Ti lidé Rýna dojidú

a opět zase pojídú.
Ach českého nedomnění,

nemúdrého dopuštění!

Von den di in den lant zcu fuz
gingin mit der vientgruz.

Cartassi also gnant
do gingin in dem lant
di beroubtin dy tater
daz mir ist gar vnmer
der man gingin funf hundirt
der leut sitin waz bisundirt
si warn gar wunderlich
do si gingin durch daz rich
gar hohe hutil hattin dy

kurcz gewant trugin si
vnd taschin mit den senekin

wan si woltin trinkin
in einen rinnenden pach
waz in vil gach
vnd wen si peteln brot

si nantin gartas got
vnd ruften kartas wo
dar vm hiz man si do

kartas mit dem nomen
vnd do von so komen
den Lunen dy bletir

vñ dem schilt stetir
do ouch kartassi sint gnant
si sint in gar wol bekant

dar nach dy lut mit irn sin
vnd si komen an den rin
furen si abir hindir sich
der behem leidir dez ich gich
groz vnbesichticheit
di wart in mit schaden leit
ir vnwiz virhengniz
wart in gar vnsuz

Dáchu sě ludem túlati,
 swú zemiú komus zpytati.
 Kací jsú, bylo wzwěděti,
 skrze zemiú nepúštěti!
 Na léto Tateři wznidú,
 a třmi prameny pojídú;
 jako po swěj zemi jdiechu,
 neb zpytáci je wediechu.
 W Rusiéch Kyjewa dobychu,
 Uherského krále zbíchu;
 třetí wše Polsko zhubíchu,
 a tu mnoho křestian zbíchu.
 Také před Ołomúc sě stawíchu,
 tu králewice ztratíchu;
 jeho pěstúny zjímáchu,
 a před městem je swázáchu,
 že králewice nechowali,
 nepřáteleóm je na smrt dali.
 A pak sě zase wrátíchu,
 před Wratislawem sě položíchu;
 (kněz Jindřich) Brada proti nim wynide,
 a tu žalostíwě snide.
 Na kopí hławu (jeho) nosiechu,
 a wšucku zemiú hubíchu.
 Čechowé sě jich bojíéce,
 neprázdni (biechu) hrady činiéce;
 král Prahy je sě hraditi,
 cestu k Whltawě činiti.

daz si dy lute liszin sten
 vnd in dem rich irgen
 vnd si liszin si sehin
 vnd ir lant also virspehin
 ez wer billich gewesin
 daz ir keiner wer genesin
 vnd daz man irvorscht het
 waz leut si do zcu stet
 weren gewesin
 si soltin si nit gelesin
 noch durch ir lant laszin habin
 do von so komen zcu schadin
 dez andern jars zcuhanť
 di tatrer in daz lant
 vnd dygingin dry wege
 vnd si gingin vmbedum di stet
 als nach den irn
 wan dy speher mit in furn
 leitin si mit nam
 vndir etlich Kuiouiam
 di stad inkrigtin
 di andern angesigtin
 dem von vngern mit strit
 vfeiner wisin wit
 di drittin zcuhanť
 virwustin polanerlant
 si woltin nitisnit vristin
 vnd irslugen vel cristin
 dar noch komen si mit iren her
 fur olmuncz dy tatrer
 vnd virderbťin an der stunt
 von behem dez konigiz sun
 do selbist sin pflegir
 vingin si mit irn her
 vnd dy selbin vor der stat
 si virderbťin vil drat
 dar vm daz si dez gutin
 irs konigiz nit hutin
 di tatrer kartin wider
 si legtin sich vor bretsľab sider
 henrich broda gink gein in
 wundirlich virdarb sin schin
 do trugin dy tatrer
 sin houbť vfeinen sper
 si virwustin daz gancz lant
 di behem furchťin sich zcuhanť
 ein burk si balde buetin
 vnd prag si vestlich murtin
 czum wazzsir zcum wege also

Tateři Polsko zhubíchu, až sě před Kladskem stawichu. Do Čech mnoho lidí z Němec přijde král s swými mimo Žitawu jide. Tateři když to wzvědíechu, inhed sě zasě wzpodjěchu; neb zpytáci byli řekli: nikoho sě nebáti, kromě Českého krále nikoli nedočkati.	macht man von der mur aldo man sach gancz polan von den tatrern wuste stan vnd zcum iungistin mit ir graw komen si kein glataw czu behem sach man wandirn vel lut von tutschin landen mit den der konig durch dy sittaw gink vf dy selbin tatrer als schir si hortin von dem her czuhant dy selbin bozwicht cobin dy flucht hindir sich wan dy virspeher daz leit hettin in do vorgeseit daz si nimant furchtin woltin nur den von behem si soltin erbeitin mit nichte da von si wurden gar enwicht.
---	---

Zpráva o předem vyslaných tatarských špionech je u Dalimila zvláštní, a již kvůli znaku pánů z Lomnice, od nich pocházejícího, je poněkud podrobněji rozvedená, než to vyžaduje či snese přísnější kritika. Zbylý obsah kapitoly však prozrazuje znalost událostí, u tohoto autora neobvyklou a proto překvapující. Že byli Tataři rozděleni do tří vojsk, říká také dopis císaře Friedricha II. ze 3. července: „*rozdělené na tři neblahé části, dále postupuje*“. Že kvůli nim nechal král Václav I. nově opevnit Prahu, souhlasí s výše zmíněným dopisem dominikánů a minoritů („*horlivě města a hrady opevnil*“), i se slovy druhého pokračovatele Kosmova – a že Češi založili vůbec mnoho nových hradů na ochranu proti nim, souhlasí rovněž s výsledkem, který lze čerpat ze soudobého českého diplomatáře. Že král Václav se svým vojskem a s mnohými bojovníky, kteří mu přispěchali na pomoc z Německa, táhl naproti Tatarům přes Žitavu v Lužici, neříká kromě Dalimila nikdo: je to však úplně potvrzeno výše uvedenými dopisy; stejně jako útěk Tatarů ze Slezska z blízkosti českého krále. Při tak zřejmých příznacích opravdu historické znalosti těchto událostí u Dalimila nesmíme nedůvěřovat ani krátké a nepřikrášlené zprávě, že tatarský králevic, tj. potomek Čingischánův, padl před Olomoucí; navíc tato skutečnost je potvrzena také jinými prameny, nezávislémi na Dalimilovi. Pozoruhodná je zde i zpráva, že jeden z tatarských vojenských oddílů zastavil před Kladskem; souhlasí opět se

slovy Friedricha II.: „*druhá české hranice přestoupila a v postupu zastavena*“¹⁾. Ke zvláštním odchylkám německého překladatele od originálu se dostaneme později.

Nejprve musíme vzít v úvahu báseň obsaženou ve známém Rukopise královédvorském *O velikých bojích křesťanů s Tatary*. Je to sice svým založením skutečná báseň, a nikoli historické vyprávění; proto je v detailu pro historii nepotřebná a nevydatná: ale ve všeobecnosti přece koření v historické půdě, a její jádro, boj s Tatary a vítězství nad nimi, je historická skutečnost. Pro básníka je Kublaj (tj. jméno onoho velkého chána Mongolů, který byl vnukem Čingischána a vládl od roku 1259, založil dynastii Jüan v Číně a zemřel roku 1294) apelativum a znamená „tatarský chán“ vůbec; proto by se zde výrazy „Kublajevic“ a „Kublajevna“ měly asi nejsprávněji překládat jako „potomci Čingischánovi“. Dokazuje tím však zároveň, že báseň mohla vzniknout až po roce 1259; a sice, jak se domníváme z jiných důvodů, v letech 1280–1290. Pozoruhodné je, že báseň jmenuje hrdinu, který zabil vlastní rukou Kublajevici, „Jaroslav“, ale více líčí boje kolem hory Hostýna než boje před Olomoucí. K pozoruhodné shodě básně s legendou o sv. Hedvě se dostaneme ještě později.

Je nutné přidat k těmto pramenům ještě především *kroniku Pulkavovu*, který žil sice o celé století později († 1380), ale své zprávy obvykle čerpal ze starších záznamů velmi strážlivým způsobem. Pulkava nám dává ve své dvojí recenzi dvě od sebe zcela odlišné zprávy o bojích s Mongoly. V první (u Menkeny III, p. 1717, a Ludewiga XI, p. 294–295) psal následující:

„Potom léta Páně 1254 [tak!] pražské město na západní a severní straně bylo obehnané hradbami a opevněno věžemi. Rovněž téhož roku Tataři, kteří království uherské několik let pustošili, vnikli na Moravu, zpustošili její část, a u Olomouce pobili veliké množství lidí, také mnohé hrady – které zůstaly bez ochrany pro strach z Tatarů – zpustošili. A konečně, když opět přišli tamtéž před město Olomouc, nějaký urozený muž ze Šternberka, v ten čas hejtman téhož města, z města vyjdouc, podobně na ně statečně zaútočil a jejich náčelníka – smrtelně ho zraniv – zabil. Z čehož byli Tataři zarmoucení a velmi překvapeni, a rychle se vrátili do Uher. Za tento skvělý čin řečený urozený muž ze Šternberka obdržel darem od českého krále jakési statky u Olomouce, na

1) Pešina (*Mars Moravicus*, p. 343) udává, že to byl Vilém ze Skály, syn Břetislava Děpoltice, který tehdy bránil udatně Kladsko proti Mongolům. Jelikož však Pešina pro to neuvádí žádný starý doklad, je asi jeho výpověď pouhá konjektura, jako i příliš často jinde. Jméno „Vilém ze Skály“ se nedá nalézt v žádném písemném památce před XIV. stoletím; synové onoho Břetislava (domněle Děpoltice), se podle listin jmenovali Břetislav a Černín; byli usazeni kolem Klatov; a není nemožné, že i zde došlo k záměně Kladska (Glatz) a Klatov (Klatau, Glatau).

kterých vystavěl nový hrad Šternberg na památku této události. Titíž Kumáni neboli Tataři také později po několika letech vtrhli do Polska, všude je pustošili, a Jindřicha, vévodu slezského, s velkým množstvím křesťanů zabili v bitvě. Působili při tom křesťanům nespočitatelné zlo, nešetříce pohlaví ani věku. Podobně také zabili Kolomana uherského krále, a skoro celé Uhry žalostně zpustošili. Rovněž v tento čas král Václav zemřel ...“

Co u této zprávy první napadne, je nešťastná chronologie a viditelná změna této události s podobným vpádem Uhrů a Kumánů na Moravu v roce 1253 (viz *Geschichte von Böhmen* II, s. 145). To už může být viděno jako důkaz, že Pulkava nečerpal tuto zprávu z písemného pramenu, ale z ústního podání, a je tedy významné, neboť ukazuje, že pověst o tom byla tehdy v lidu živá. Ale právě proto se zdá, že zprávu ve druhé recenzi změnil a částečně vypustil, protože si uvědomil anachronismus, a jsa podporován od Karla IV. novými pomůckami, zamýšlel psát pouze dějiny doložené památkami. Oddělil tedy události a vypověděl o nich následující (u Dobnera III, p. 217):

„Léta Páně 1241. Pohané, které Tataři nazývají, celé Rusko a jiná mnohá křesťanská království zničili a zpustošili. Ti rovněž Kolomana, bratra uherského krále, zabili ranou způsobenou šípem, a Jindřichovi polskému vévodovi hlavu useknouce, s sebou ji hanebně odnesli. Z jehož velikého vojska jen málokterí urození vyvázli, ostatní vojáci a leníci byli povražděni. Ale když slavný český král Václav se svými vojsky se přiblížil, zjistivše to Tataři, z Polska utekli. A pospíchaje přes území moravské – chtěli vejít do Uher ke svým druhům – pobíjeli na polovině Moravy a stejně i v Rakousích jak ve vesnicích, tak na polích muže i ženy. Uherský král před nimi do přímoří uprchl.“

Vidíme, že boj a vítězství u Olomouce zde už nenašly místo; ale nezmiňují se ani u roku 1253, a Pulkava nechal celou událost, kterou nenašel ve svých pramenech a také ji neuměl správně zařadit, raději zcela padnout.

Mezi zahraničními kronikáři druhé řady musím ještě zdůraznit polského Dlugoš, protože i on hovoří o Tatarech u Olomouce (lipské vydání s. 682 a násl.):

„Nemalé krveprolití a zkáza křesťanů od Tatarů následovala po jejich vstupu na Moravu. Král jistý Václav Český v hradech a bezpečných místech se zdržoval, Tataři po celé Moravě volně se potloukali jeden a půl měsíce, a na Moravě zuřily bakchanálie vraždění a různého mučení (aniž jim odporovat nebo protivit někdo se odvážil). Tábor pak jejich byl u Olomouce; jeden vojevůdce tatarský – svými nazývaný veliký muž, jak vznešený tak udatný – s mnoha svými k hradbám města neopatrně přitáhl; když jeho vojáci zběhli, byl zajat vojáky moravskými. Ten, který ho zajal, dostal od Václava krále Českého za zmužilost do erbu znamení hvězdy a hrad Šternberg. Zajetí vojevůdce pak vešlo ve známost v tatarském vojsku, velký křik a nářek pro to zajetí v táboře

vznikl, dokonce od Olomoučanů byl slyšen. Nebude však propuštěn, dokud neustane soužení, jiní zajatci nebudou propuštěni, vojska střežící Olomouc neodtáhnou (protože Olomoučané byli více na něj pozorní než Tataři). Od Olomouce odtáhli a sedm vojenských ležení do Uher převedli, které hubí vypalováním a požáry a také nejkřutějším krveprolitím.“

Dlugošův způsob, vykreslovat historická data příběháním možných a pravděpodobných okolností v rozsáhlé obrazy, je známý a uplatňuje se také v tomto zlomku. Našeho Pulkavu měl, ale používal jej vždy s nedbalostí a nepřesností. Podle údaje „*vojska střežící Olomouc neodtáhnou*“ bychom mohli uzavřít, že měl před sebou také Dalimila. Avšak je možné, že Dlugoš, který byl často v Čechách a na Moravě, čerpal celou zprávu pouze z ústního podání v Olomouci.

6. Moravská tradice

Na Moravě se v ústech lidu již od nejstarších dob vytvářela a udržovala vlastní tradice o mongolském vpádu. Navazuje nejprve na tři zeměpisné body: 1) hrad Štramberk (nyní zřícenina) u blízké hory Kotouč v přerovském kraji; 2) bývalé poutní místo na hoře Hostýn nedaleko městečka Bystřice ve stejném kraji; a 3) město Olomouc, bývalé hlavní město země. Jelikož takové tradice se obvykle postupem času v ústech lidu přetvářejí a přizdobují, je důležité znát jejich formu v nejstarším písemném záznamu. Lidové pověsti o Štramberku a Hostýně byly podle našeho vědění zapsány teprve koncem XVII. století¹⁾, přičemž však v pověsti hostýnské je patrný ohlas výše zmíněného zpěvu Rukopisu královédvorského (z poslední čtvrtiny XIII. století). Pro naše zkoumání má pověst hostýnská význam jen tím, že předpokládá a potvrzuje porážku Tatarů jak u Olomouce, tak i pod Hostýnem.

Pověst olomouckou jsme naproti tomu našli zapsanou již v první recenzi Pulkavovy kroniky (tedy před rokem 1373, viz výše). Viděli jsme, že již při tomto prvním záznamu došlo ke smíšení událostí z let 1253 a 1241. Český kronikář Hájek (z roku 1541), který klade obsazení Krakova Mongoly celkem správně na první postní středu roku 1241, neví o jejich přítomnosti na Moravě v roce 1241 vůbec nic, a naproti tomu vypráví celou olomouckou pověst až při obležení Olomouce králem Bélou uherským roku 1253, kdy ovšem uherský král měl mít při sobě nejen polské, ruské a kumánské, ale

1) Jmenovitě pověst hostýnská nejprve jezuitou Crugeriem v roce 1669 v jeho díle *Sacri pulveres* k 25. červnu, p. 250–252.

i tatarské pomocné oddíly. Jeden velmi udatný muž, jménem Jaroslav ze Šternberka, podle Hájka osvobodil město přepadem vojska obléhatelů ještě před ranním svítáním a skolil vrchního pohanského velitele Belzaita vlastní rukou a tím donutil nepřátele ke kvapnému útěku z Moravy. Olomoucký biskup Dubravius (z roku 1553) naproti tomu rozlišuje události z let 1241 a 1253 správně a vypráví olomouckou pověst k roku 1241 ještě podrobněji než Hájek, jmenuje však vrchní velitele vojska: na straně Čechů „jednoho ze šlechtické rodiny, která se od hvězdy nazývá [něm. Stern = hvězda]“ a na straně Tatarů „Peta“. Tento Peta padl rukou českého velitele, aniž by Šternberk věděl, jak důležitého muže zabil; neboť svítání tehdy sotva začínalo. Krátce po Dubraviovi stanovili datum olomoucké pověsti ve svých historických kalendářích Lupáč a Veleslavín, onen rok 1256, tento 1254. Pozdější přikrášení této pověsti, zejména Pešinou v *Mars Moravicus*, můžeme nechat beze zmínky. V novější době sestavil bez hlubšího výzkumu celou tradici Ignaz Cornova v knížečce *Jaroslav von Sternberg, der Sieger der Tataren* (Prag 1813); a teprve nedávno roku 1841 vyšla v Olomouci v českém jazyce kniha A. V. Šembery *Vpád Mongolů do Moravy*, záslužná práce, která si klade za cíl přezkoumat a vyložit celou tradici podle historických, známých i dosud neznámých pramenů a dokázat zvláště s přispěním Antonína Bočka, že vítěz nad Tatary u Olomouce nebyl Jaroslav, ale Zdislav ze Šternberka, dobře známý z českého i moravského diplomatáře.

7. Pořadí událostí

1240	6. prosince	Dobytí a zničení Kyjeva, hlavního města Ruska (podle ruských kronik).
1241	13. února	Dobytí a zničení Sandoměře v Polsku (Boguphal).
	...	Dobytí a zničení Krakova Petou (Boguphal).
	počátek března	Král Václav Český píše německým knížatům a žádá o pomoc proti Mongolům (dopis č. 1).
	10. března	Dopis Jindřicha hraběte Duryňského vévodovi burgundskému (viz výše dopis č. 1).
	12. března	Batu proniká karpatskými průsmyky (Roger).
	15. března	Mongolské oddíly se objevují již před Peští (Roger).
	17. března	Dobytí a zničení města Vácu v Uhrách (Roger).
	...	Vévodové Boleslav Sandoměřský a Vladislav Opolský jsou u Opolí poraženi Tatary pod vedením Pety (Boguphal).
	31. března	(na Velikonoční neděli) Dobytí a zničení hornického města Rudnabanja v severním Sedmíhradsku Kadanovými oddíly vojska (Roger, <i>Kronika z Klosterneuburgu</i>).
	...	Velká porážka Uhrů Batou v bitvě u řeky Sajó; král Béla IV. utíká horními Uhry a Moravou do Rakouska, pak k Jaderskému moři (všechny prameny).

- počátek dubna Král Václav Český táhne s velkým vojskem („s nespočítatelným množstvím vojska“, dopis č. 2) přes Žitavu do Dolního Slezska proti Mongolům (dopisy č. 2, 3, 6, Dalimil, Pulkava).
9. dubna Bitva u Lehnice a zabití vévody Jindřicha Pobožného z Vratislavi tatarskými vojsky (všechny prameny).
10. dubna Dopis minoritského viceprovinciála Jordana (dopis č. 2).
- ... Král Václav Český postupuje do Dolního Slezska proti Mongolům pod vedením Pety: ti se dávají na útěk (dopisy č. 3, 6, Dalimil, Pulkava).
- ... Neúspěšná snaha Mongolů proniknout do Čech přes hrabství kladské (dopis č. 6, Dalimil).
- před 9. květnem (před Nanebevstoupením Páně) Mongolové pod vedením Pety vnikli na Moravu (dopis č. 2, dodatek).
7. května Král Václav se zastavil při návratu ze Slezska na pevnosti Königstein v dnešním Sasku (podle listin).
19. května (na svatodušní svátky) Syn císaře Friedricha II., třináctiletý král Konrád IV. Německý, zahajuje u Esslingenu křížovou výpravu proti Mongolům (dopis č. 4).
- ... Mongolové se rozprostřeli na Moravě: oblehli Olomouc a Brno a jiná opevněná místa (Bočkův *Codex diplomaticus Moraviae III*, p. 80, 69, 11, 19, 20, 72, 73, 114, 140).
- ... Dopis krále Václava Českého (dopis č. 3).
- ... Říšské shromáždění v Merseburgu se usneslo zahájit všeobecnou křížovou výpravu proti Mongolům (dopis č. 7, Lüneburská kronika).
25. června Porážka Mongolů – vedených Petou – u Olomouce (Rukopis královědvorský, Dalimil, moravská tradice).
1. července Tento den se mělo sebrat vojsko německých křižáků u Norimberka; ale termín byl později posunut k Jakubu (na 25. července, dopisy č. 4 a 7).
3. července Dopis Friedricha II. o mongolském vpádu, datovaný ve Faenze v Itálii (dopis č. 6).
- ... Příchod nových mongolských vojsk do Uher (dopis č. 7) dává popud ke vpádu do Rakouska (dopis č. 8, kronika z Garstenu a Klosterneuburgu, Pseudo-Pernold).
- ... Při přiblížení velkého vojska křesťanů, v kterém se osobně nalézali král Václav Český a jeho švagr vévoda korutanský, vévoda Friedrich Svárlivý Rakouský, patriarcha akvilejský a markrabí badenský, daly se mongolské houfy, vpadnuvší do Rakouska, co nejrychleji na útěk (dopis č. 8, Pseudo-Pernold).
25. července Křížová výprava německého vojska, vyhlášená na tento den, se nekonala („*páni zůstávali*“, podle kroniky z Garstenu) nejpravděpodobněji proto, že nebyla nutná, neboť v Německu se už nevyskytovali žádní Mongolové.
25. prosince Pokud je správný údaj v dopise č. 9, že Mongolové se potulovali ještě 25. prosince přes zamrzlý Dunaj do Rakouska, Štýrska atd., je nutné jej vysvětlit podle Rogerovy 40. kapitoly, kde výslovně říká, že se Mongolové na pravém břehu Dunaje nikde pevně neusadili: „*protože tam nerozbili své stany, ale jen projdouce – jak kdosi zjistil – jednoduše bořili*“ tedy je zde řeč pouze o potulkách.

1242

Již počátkem roku 1242, v zimě, počala se hlavní moc Mongolů pohybovat z Uher jižně směrem k thráckému poloostrovu. Na jaře 1242 se Batu a Kadan společně se svými vojsky vrátili přes Bulharsko zpět (Tomáš arcidiákon Splitský).

8. Porážka Mongolů u Olomouce

Mezi všemi právě uvedenými daty potřebuje kritické vyšetření a ověření jen vítězství, vybojované nad Tatary 25. června 1241 u Olomouce. Viděli jsme, že o něm nehovoří žádná soudobá památka; potvrzuje je až Rukopis královédvorský, Dalimil a Pulkava (v první recenzi) a moravská tradice. Je jejich výpověď věrohodná před fórem historické kritiky?

Ríkáme: ano! v hlavních rysech, aniž bychom tím však chtěli ručit za všechny uváděné detaily. Opíráme se o následující důvody:

1. Mlčení soudobých pramenů nemá žádnou důkazní sílu proti tvrzení, pokud je bereme pouze v tom smyslu, jak jsme předeslali hned na začátku našeho výkladu: tedy, že vítězství u Olomouce bylo pouze částečné a neo-chromilo hlavní moc Mongolů (která se beztak tehdy nacházela v Uhrách). Výše uvedené dopisy č. 1–5 nemohou vítězství u Olomouce ještě zmiňovat, protože se událo až po jejich datu; ani císař Friedrich II. (dopis č. 6) nemohl mít 3. července v ležení u Faenzy ještě žádnou vědomost o tom, co se událo sotva devět dní předtím u Olomouce; a totéž se dá říci také o nedatovaném dopisu č. 7. Ivo Narbonne byl dosti blízko událostem a byl sám sebou a jinými věcmi příliš zaměstnán, než aby jeho mlčení mělo význam. Pokud by Čechy a Morava měly soudobého kronikáře jen nějakého rozhledu, mělo by jeho mlčení ovšem váhu; ale to není ten případ.

2. Žádné soudobé datum neodporuje údajům o porážce Mongolů u Olomouce; oproti tomu se stávají mnohá bezpečně zjištěná data připuštěním takové porážky lépe vysvětlitelnými. Tato porážka, nebo nezdar, nebo jak ji nazveme, je podstatný článek v celém řetězu událostí; jak hned vyplyne ze vzdálenějších důvodů.

3. Že Olomouc a Brno byly Mongoly obleženy a ne dobyty, je dokázáno listinami. Pozdější král Otakar II. Český to říká výslovně ve dvou listinách, které vydal jako markrabě moravský v roce 1247: „*klášter bratří v Rajhradě – jaká bolest! – v ten čas, kdy obléhali naše město Brno, od nelidských Tatarů byl zbořen,*“ a „*pokoušeli se zbořit klášter sv. Štěpána pod Olomoucí, v ten čas, kdy bylo obléháno uvedené město nejkrutějšími Tatary, národem kletým*“ (Boček, III, 69, 80). Již výraz *obsidio* [obléhání] znamená nedobytí těchto měst o sobě (protože u dobytých používá slov *desolatio*, *vastatio*, *destructio* apod. Boček III, 19, 73, 114); ještě více je potvrzeno všemi ostatními

listinami, že Olomouc a Brno uvnitř svých hradeb neutrpěly nic od Mongolů. Tedy Mongolové chtěli dobýt Olomouc a Brno, ale nemohli; z toho plyne, že byli odrazeni.

4. Mongolové vyklidili Moravu již v létě 1241, tedy předčasně, a ještě k tomu ve spěchu. Roger říká (kap. 20): „*Peta král, území vévody moravského prošel, a k hranicím Uherským pospíchal.*“ Stalo se to dobrovolně? Kdo zná válku, nebude tomu věřit. Již okolnost, že se král Václav v létě 1241, tedy brzy po vítězství u Olomouce, postavil se svým vojskem Mongolům v Rakousku, dokazuje s plnou určitostí, že jeho vojsko nemuselo bojovat se žádnými Mongoly na Moravě; a příchod českého vojska za těchto okolností dostatečně dokazuje, po událostech dubna 1241, že král Václav nepřihlížel sklíčeně ani zahálčivě, ale byl řádně ozbrojen a sám vyhledával nepřátele. Když se však jeho vojsko začalo vracet až začátkem května ze Slezska (přes Žitavu), sotva asi mohlo před polovinou června postoupit na Moravu; neboť vojska západních zemí se tehdy pohybovala jen pomalu.

5. Poté, co byla tímto způsobem, ze soudobých bezpečných dat, ukázána nejen možnost, ale i nejvyšší pravděpodobnost, ba nutnost vítězství, vybojovaného v červnu 1241 nad Mongoly na Moravě, nestojí výpovědi o něco pozdějších pramenů (jako je Rukopis královédvorský, Dalimil atd.) o skutečnosti tohoto vítězství před fórem nejprísnější historické kritiky vůbec nic v cestě a tato výpověď potvrzuje svoji platnost stejným právem, jako každý jiný historický údaj vůbec.

Dokázali jsme již výše, že Dalimil ve svých údajích o pohybech Mongolů roku 1241 prozrazuje skutečnou historickou znalost a nedodává pouhé kombinace z doslechu. Proto jsou jeho krátká slova:

*také před Olomouc se stavichu,
tu králevice ztratichu*

(tj. zastavili i před Olomoucí a ztratili zde králevice, královského syna, z dynastie Čingischánovy) údaj, který nesmí historická kritika ani ignorovat, ani zahazovat, zvláště když je potvrzen i jinými prameny, nezávislými na Dalimilovi (Rukopis královédvorský, pověst olomoucká).

Podivuhodné neporozumění německých překladatelů Dalimila, kteří si pod slovem „králevic“ dovedli představit pouze křesťanského prince, a proto výše zmíněné místo překládali jako „český královský syn zahynul před Olomoucí“ nepotřebuje snad žádného vážného ohledu nebo vyvrácení. V žádném rukopise Dalimila (u Ješína, Procházky a Hanky) se nenachází jediná varianta, která by jen ukazovala na onen smysl; a stejně tak se nedá v žádném soudobém českém ani moravském prameni najít ani nejslabší

náznak, že by nějaký Přemyslovec mohl tehdy zahynout před Olomoucí. Také Rukopis královédvorský, jenž výslovně jmenuje padlého před Olomoucí jako „Kublajevic“, podporuje Dalimilova slova a dokazuje spolu s ním, že německý překladatel pouze špatně rozuměl svému originálu. Taková neporozumění nejsou u něj vůbec řídká: dokonce v téže kapitole překládá například Kladsko (Glatz) jako Glotaw (Klatovy); Lomničtí (páni z Lomnice) jako Lunen (Lounští) a mnohé další.

Pokud však pozdější historikové spatřují v potomku Čingischánově padlém před Olomoucí obávaného vůdce vojska Petu nebo Paidara samého, nedá se to, dle mého názoru, vůbec tvrdit jistě z hlediska historické kritiky. Z výše uvedených Rogerových slov „*Peta – Moravu prošel – a k hranicím Uherským pospíchal*“, můžeme správněji uzavřít, že on sám pro svou osobu nezůstal před Olomoucí, ale skutečně přišel do Uher; i když musíme také přiznat, že jeho jméno už později nikde není jmenováno. Patronymická forma slova z českých pramenů „králevic, Kublajevic“ ukazuje spíše na mladého, dosud nesamostatného muže – což potvrzuje i dodatek u Dalimila, že jeho „pěstúni“ byli za trest za to, že králevicé lépe nechránili, od Tatarů před Olomoucí svázáni a vydáni nepřátelům. Kriticky jistá historie se proto musí spokojit s údajem, že jeden z četných vnuků Čingischánových (jedno jaký) zahynul před Olomoucí. Byla to přece jen neobvyklá, velmi citelná ztráta pro Mongoly.

9. Vítěz u Olomouce: Jaroslav, nebo Zdislav ze Šternberka?

Vítěze u Olomouce Dalimil nejmenuje a nedává ani žádné náznaky o něm; Rukopis královédvorský naproti tomu načrtává poetické líčení hrdiny Jaroslava, kterého básník, aby zvýšil jeho cenu, nechává záměrně vystoupit náhle teprve v okamžiku nejvyšší nouze křesťanů jako *deus ex machina* a v prvním rozběhu jej nechává vybojovat rozhodující vítězství. Kdo však byl tento Jaroslav, odkud přišel, co se z něj stalo, není ani naznačeno. Nejblíže zpravodaj, Pulkava ve své první recenzi, se spokojuje s tím, že označuje vítěze jako „*nějaký urozený muž ze Šternberka*“, směřuje však dějiny roku 1241 s rokem 1243. Teprve Hájek v roce 1541 jmenuje výslovně „Jaroslava ze Šternberka“ a po něm všichni pozdější dějepisci; avšak olomoucký biskup Dubravius (1555) hovoří rovněž jen o „*jednom ze vznešené rodiny, která se od hvězdy [něm. Stern] nazývá*“, aniž by uváděl jeho křestní nebo osobní jméno. Avšak v nejnovější době, roku 1841, vystoupil Boček ve výše uvedeném díle Šembery s kategoričným tvrzením, že jméno „Jaroslav ze Šternberka“ je

Hájkův výmysl a vítěz nad Mongoly u Olomouce se jmenoval Zdislav ze Šternberka. Opírá své tvrzení o následující důvody:

1. Soudobé prameny, kroniky ani listiny neznají v letech 1241–1262 žádného jiného Šternberka než Zdislava, a je nemyslitelné, že by historicky tak známý muž, jako vítěz u Olomouce, vystoupil jen k jednomu činu roku 1241 a ihned opět beze stopy zmizel.

2. Odedávna se soudí, že manželka vítěze (vulgo Jaroslava), založila na památku na ono vítězství klášter sv. Kláry v Olomouci: nyní je však podle listin zjištěno, že tento klášter byl založen manželkou Zdislavovou (Markétou?).

3. Zdislav je v jednom olomouckém nekrologiu ze XIII. stol. jmenován „Sdeslaus magnus“; z jakého jiného důvodu, než jeho vítězství nad Mongoly?

4. V jedné olomoucké městské knize z roku 1424 se nacházejí historické záznamy, zjevně pocházející ze XIII. století, kde je vůdce olomoucké posádky výslovně jmenován „Zdislav představený vojska“, je mu připisováno vítězství nad Mongoly a dodává se „vystavil kostel Panny Marie s hrobkou tamtéž“. V jednom dotačním dopise špitálu sv. Ducha v Olomouci z roku 1248 (obsaženém ve stejné knize, avšak postrádáme jej v Bočkově diplomatáři) ukládá se prebendářům, aby se modlili za obránce města Olomouce před Tatary, mezi nimiž je jmenován „vůdce všech Zdeslav“; přičemž jedna marginální poznámka z XV. století dodává „tentýž (Zdeslaus) vystavěl v blízkosti hradu jménem Šternberk“.

To jsou čtyři body, které Boček uvádí jako hlavní důvody pro své tvrzení. Místa v Rukopise královédvorském, kde je jmenován Jaroslav:

v. 266: *Ajta! Jaroslav jak orel letě*

v. 280: *Jaroslav ves ve krvi s ořem zbrocen*

prohlašuje za koruptelu, protože verš 280 je jedenáctislabičný namísto desetislabičného, a věří, že může takto obnovit jeho původní tvar:

Ajta! Zdislav jako orel letě a

Zdislav ves ve krvi s ořem zbrocen.

Shoda Rukopisu královédvorského, jak zní nyní, s Hájkem, by se neměla (míni Boček) uplatňovat proti jeho důkazům: spíš by prý jen mohla tvrdohlavým popíračům pravosti našich starých literárních památek dát nový argument do ruky.

Také Boček uvádí během svého výkladu ještě následující místo z již zmíněných olomouckých záznamů: „Poslal [král] Zdeslava z Chlumu(!)

s nevelkým vojskem“ a poukazuje pak, že se Zdislav před zbudováním Šternberku skutečně jmenoval „z Chlumce“. Stejně tak přináší ještě neotištěné svědectví hradištského mnicha, že olomoucký velitel vojska (Zdislav?) brzy po vítězství „obdržel v sousedství kláštera ostroh s rozsáhlými lesy do dědičného držení, kde brzo hrad Šternberk rozkázal vybudovat“.

Opřen o tyto důvody, neváhá Boček stanovit vítězství Zdislava ze Šternberka nad Mongoly v roce 1241 jako nevyvratitelný a nade všechny pochybnosti vyvýšený historický údaj; a Šembera, který v onom díle vylíčil všeobecné dějiny mongolského vpádu v Evropě vůbec a na Moravě zvlášť, byl první, kdo toto tvrzení jako takové bezpodmínečně přijal.

Nyní musíme především přiznat, že existenci nějakého Jaroslava ze Šternberka okolo roku 1241 ze soudobých listin a kronik vůbec nelze dokázat a že celý, nyní hraběcí dům Šternberků v Čechách a na Moravě pochází skutečně od onoho Zdislava, syna Diviše z Divišova (1220), což bylo doloženo již v mých *Geschichte von Böhmen*, Bd. II, oddíl I, s. 86, 102, 119 a násl., oddíl 2, s. 17 a násl. Tento Zdislav používal před rokem 1242 ovšem jméno „z Chlumce“, pak ale zbudoval dva hrady jménem Šternberk, nejprve na otcovském panství Divišově v Čechách, pak na Moravě, nedaleko od Olomouce, a nadále se všemi svými syny a potomky se nazýval „ze Šternberka“ a vykonal také ona olomoucká nadání, která vzpomněl Boček výše. Toto vše úplně uznávám – a vyznávám přesto, že mě důkaz Bočka ještě zdaleka nepřesvědčil.

Proč Boček neuvedl ono místo ve výše řečených olomouckých záznamech, které má tvořit nevývratný důkaz pro jeho tvrzení, v celé jeho souvislosti, a nedokázal blíže jeho stáří? To byl první a nevyhnutelný postulát historické kritiky při citování dosud neznámého místa ve sporných otázkách. Na jedné straně je rovněž těžké věřit, že do městské knihy z roku 1424 byl zařazen jeden nebo několik listů ze XIII. století, a na druhé straně nelze vůbec připustit, že by se Boček mohl tolik mýlit v určení stáří písma. Najde-li se skutečně jasná výpověď soudobého svědka v onom smyslu; nechá-li se dokázat, že svědek neměl na mysli žádnou jinou skutečnost, než z roku 1241: pak je jeho výpověď, při nedokonalosti všech ostatních pramenů, zcela rozhodující; stačilo by ji jednoduše předložit a ušetřit si celou stavbu umělých historických kombinací. Že se tak nestalo, musí vzbudit obavu, že by snad uvedení celého místa v jeho souvislosti nebylo příznivé kombinační hypotéze autora. Již výraz použitý o Zdislavovi ze Šternberka „*praefectus militum* [představený vojáků]“ musí vzbuzovat pochybnost o soudobosti onoho pramenu. Ve XIII. století nebyli v Čechách a na Moravě žádní „*praefecti militum*“, jelikož slovo „*miles*“ tehdy u nás neznamenovalo „vojáky“, nýbrž jen jednoho „rytíře“ (a sice nejprve ve smyslu rytíře jízdy).

Hejtmané nebo velitelé vojska se v onom období nazývali obvykle „capitanei“, řídčeji „(belli) duces“; jen klasicky vzdělaní, romanizující autoři by si posloužili slovem „praefectus militum“ namísto „capitaneus“; takoví však obvykle všude mnoho psali, protože bylo jejich cílem, aby jejich styl obdivovali současníci i potomci; a není uvěřitelné, že by takový autor ve XIII. století na Moravě tak úplně beze stopy zmizel.

Co však, pokud se ony výpovědi pramenů, Bočkem více naznačené než uvedené, nevztahují na dějiny roku 1241, ale roku 1253? Jestliže Zdislav ze Šternberka skutečně zachránil Olomouc, ale ne roku 1241 před Mongoly, ale roku 1253 před králem Bélou IV. Uherským, jenž vpadl na Moravu spolu s Poláky, Rusy, Kumány (a Tatary?)? Poláci a Rusové byli tehdy zadrženi Benešem z Benešova v Opavě¹⁾; o to volněji se rozlili Kumáni celou zemí a obnovili tak scény mongolských dní. Že Béla IV. oblehl Olomouc (ale nedobyl), říká on sám v jedné listině (u Fejéra IV., Vol. 3, p. 198: „*po oblehnutí města Olomouce jsme odtáhli*“). Zdali není velmi významné, že ony prameny, které nejprve jmenují nějakého pana ze Šternberka jako vítěze u Olomouce (Pulkava a Hájek) hovoří více o roku 1253 než o roku 1241 a obě navzájem podobné události zaměňují? Už z toho je vidět, že se zde nevnučují nepodložené pochyby, jakým se Boček vyhýbal předem.

První důvod, uvedený Bočkem, nemá podle mého uvážení žádnou důkazní sílu. Sláva vítězství u Olomouce roku 1241 se vytvořila teprve od XVI. století; současníci o něm málo hovořili; a nesmíme pustit ze zřetele, že při vši své důležitosti toto vítězství přesto nebylo vůbec rozhodující pro běh velkých světových událostí. Jelikož naše zásoba listin z doby kolem roku 1241 je ještě velmi malá, nemůže jejich mlčení o Jaroslavovi dokazovat nic víc, než že se málo zdržoval na královském dvoře v Čechách. Ale co když byl Jaroslav třeba přívržencem Děpolticů, zapuzených roku 1228 do Slezska? Co když první svědci „Dionysius, Jarozlaus“, potvrzující českou donaci před vévodou Soběslavem („Zobezlaus dei gratia dux Bohemiae“) v Rognišči ve Slezsku dne 11. května 1228 byli naši Diviš z Divišova a jeho syn nebo bratr Jaroslav? Nechci to tvrdit jako skutečnost: ale možnost, ano pravděpodobnost se nedá popřít. Boček ví tak dobře, jako já, že v Čechách a na Moravě měla v nejstarší době každá rodina svá zvláštní, zvlášť oblíbená tradiční osobní nebo křestní jména; bude muset připustit, že pokud Zdislav ze Šternberka nechal pokřtít svého druhorozeného syna „Jaroslav“, nestalo se tak z rozmaru nebo náhodou, ale ukazuje to na Jaroslava, který už dříve

1) Srov. Arcybašev, *Pověstvovanie o Rossii*, k roku 1254.

v rodině byl¹⁾. O to nepochopitelnější je, že zaměňuje vítěze z roku 1241 se stejnojmenným synem Zdislavovým.

Ale ať je tomu jakkoli: pro tvrzení, že vítěz z roku 1241 byl Zdislav ze Šternberka, je nutné přinést ještě důkladnější důkazy, než dosavadní, dříve než mu smíme přiznat pozitivní platnost a obývací právo v dějinách. Neboť zjevně zacházel Boček s Jaroslavem Rukopisu královédvorského příliš lehce. Zkrášlení hrdiny Jaroslava je pro básníka hlavní věc, je cílem básně; všechno ostatní jsou vedlejší věci, pouze prostředky k cíli. Zde je nyní těžké připustit, že by tento Jaroslav vůbec neexistoval, že by byl pouhým výtvozem básnickovy fantazie. Neboť prostředek, dosadit ve výše zmíněných verších místo „Jaroslava“ beze všeho „Zdislava“, je horší než jakákoli špatnost, která by tím měla být odklizena. Ne, tak se nesmí zacházet se starými dokumenty. Autor Rukopisu královédvorského se všude snažil o takovou správnost, jaká nebyla ve XIII. století vůbec tak častá. A pokud Boček považuje svou korekturu výše zmíněných řádků za vhodnou, aby oddálila podezření o nepravosti rukopisu, musím naopak tvrdit, že by taková korektura mohla toto jinak nemístné podezření teprve odůvodnit. Verš

Jaro|slav ves | $\overline{ve}$ $\overline{krvi}$ | s ořem | sbročen

není jedenáctislabičný, protože „krvi“ je dvouslabičné pouze v nové češtině, ne však pro staré Čechy, ani pro dnešní Poláky. Pokud by se „krvi“ v rukopise četlo dvouslabičně, mohla by tato anomálie ovšem vzbudit podezření. Avšak Rukopis královédvorský se nemusí Kopitarových podezírání vůbec obávat. Kdo má jen nějakou zkušenost v paleografii, nezakalený rozum a zdravé oči, tomu stačí rukopis jen vidět, aby hned věděl, ve které době mohl být napsán. Rukopis se uhájí po tisíciletí sám sebou a vysměje se bláznovi, který si troufal jej obtěžovat svými „statečnými pomluvami“.

10. Loupežná vražda u Slezské Středy

Již výše jsme zmínili shodu, jaká je mezi Rukopisem královédvorským a staroněmeckou legendou o sv. Hedvice v údajných motivech mongolského vpádu roku 1241. Báseň hledá motivy v zabití mongolské princezny, která

1) Synové Zdislava ze Šternberka byli: Albrecht, Jaroslav, Zdislav a Jan (také snad Beneš a Diviš?). Albrecht (který dostal jméno pravděpodobně po dědovi z matčiny strany) zdědil moravské majetky, Jaroslav české majetky svého otce.

cestovala k Němcům, legenda¹⁾ však podrobně vypravuje, jak mongolská císařovna, manželka Batu-chána, která cestovala s velkým průvodem do západních zemí, aby se seznámila s jejich zvyky, byla zabita a oloupena obyvateli slezské Středy a jak to vyvolalo pomstu Mongolů. Vyvracení této pověsti by bylo zbytečné: je však zajímavé dozvědět se podnět k ní, nejen s určitou pravděpodobností, ale s historickou určitostí.

Obyvatelé Slezské Středy se dopustili na konci roku 1240 nebo na začátku roku 1241 loupežné vraždy cestující kněžny z východní země – avšak ne

- 1) V Klooseových dokumentovaných *Geschichte von Breslau*, s. 422 a násl. Jelikož je toto dílo vzácné, cituji zde ono místo:

Následuje příčina, proč v dobách svaté Hedviky přišli Tataři s velkou mocí do Slezska a Polska a provedli tak velké hrozné činy.

V těchž časech vládl jeden mocný a bohatý tatarský císař na východě slunce, ten měl pod sebou mnoho králů, knížat a pánů, a jmenoval se Batus. Tento císař měl také manželku, se kterou se oženil po způsobu a zvyku Tatarů. Tato tatarská císařovna slychala často a mnohokrát od svých pánů a rytířů vyprávět o mravech a zvycích křesťanské země, jak jsou chvalné a počestné. Také o velkomyslnosti jejich knížat, pánů a rytířů, že jsou vždy připraveni bojovat za svou křesťanskou víru nejen až do prolití své krve, ale až do smrti. Tu když tato císařovna často slychala od svých takovou velkou chválu křesťanských knížat a rytířů, také o chvalných a poctivých zvycích této země a měst, vzplála velkou žhavou láskou a vroucnou žádostí, osobně vidět tuto zemi a města i křesťanské rytíře. Proto naléhala na svého pána císaře pilnou a stálou prosbou, aby jí to dovolil, že chce vidět ty věci, které jí říkali její pánové a rytíři. Ale císař jí tu prosbu všemi způsoby zakazoval a odmítal. Ale jakkoli jí nechtěl dovolit její žádost, přece neupustila od tohoto záměru a od své prosby, tak dlouho, až nakonec tento císař, její manžel, jí tuto její prosbu přislíbil a dovolil, z čehož se ona velmi radovala ve svém srdci a ve své mysli.

Následuje, jak se tatarská císařovna připravovala s mnoha svými pány hrabaty a rytíři, poté co jí císař její pán dovolil, podívat se na křesťanské země a města a na jejich nádheru a rytířstvo.

A jelikož císař nyní viděl, že jeho žena dychtí podívat se na křesťanskou zemi, opatřil ji mocnou a krásnou družinou svých knížat, hrabat a rytířů, také nevýslovným nadbytkem zlata, stříbra a drahokamů a také průvodními dopisy, aby mohla bezpečně jet tam a zpátky, přes všechny překážky, až do končin, kam jela, jako mocná císařovna. Tu, když ona tedy dostala od svého pána císaře takový velký dar a takovou společnost knížat a pánů, vyjela s velkou radostí podívat se na křesťanské země, a kam tato císařovna přijela se svým rytířstvem, byla poctivě přijata a ctěna velkými dary od knížat, pánů, zemí a měst, jak se na tak mocnou císařovnu slušelo, a nakonec přijela do Slezska na hranice Slezy [Zobtenberg], kdysi zvané Fürstenberg, o kteréžto hoře staré kroniky říkají, že stará urozená slezská a polská knížata zde měla svůj původ, a v té době byly ve Slezsku dva mocné zámky, a to Fürstenberg a Leubus [Lubuš, Lubiaž], který je nyní změněn na řádný klášter bratrů cisterciáků svatého Benedikta, a v téže době bylo nejznámější město ve Slezsku Středa [Neumarkt], kdysi postavené knížaty ze dvou výše jmenovaných zámků, ke kterémužto městu Středě přijela také řečená císařovna se svými pány a rytíři, aby si je prohlédla. A když měšťané viděli tak velký nevýslovný poklad, který měla císařovna při sobě, sešli se v radě a hovořili spolu: „Nesluší se, aby taková nevěřící žena, s tak velkými poklady, stříbrem, zlatem a drahokamy, nám unikla. Proto ji chceme, se všemi jejími pány a služebníky, přepadnout naší silou a zabít, a její poklad rozdělit mezi nás a naše měšťany.“

mongolské, nýbrž ruské. Soudobá *Volýňská kronika* (Volynskaja lětopis) o tom dává určitou zprávu, a zdá se, že zevrubnou; bohužel však není ještě vydaná a neznáme z ní víc, než co přejal Nikolaj Arcybašev do svého díla *Pověstvovanie o Rossii* (Moskva 1837, III., s. 1, pozn. 5). Podle něj to byl kníže Michail Vsevolodovič, děd naší české královny Kunhuty (manželky Otakara II¹⁾), jenž se po obsazení svého města Kyjeva Mongoly (6. prosince 1240) nechtěl více zdržovat u svého švagra, pozdějšího krále Daniela Ruského, v Haliči, ani u svého strýce Konráda Mazovského, ale uprchl do Slezska, do knížectví vratislavského: „иде въ землю Вропиславску, и прииде къ мѣсту Нѣмецкому, именемъ Среда“ [šel do vratislavské země a přišel k německému městu jménem Sreda], říká volýňský kronikář. Arcybašev vykládá, „Sreda“ nesprávně jako Sieradz, zatímco, jak známo, bylo město Neumarkt česky a polsky odjakživa nazýváno Sreda (Středa, Srzoda). Zde (jak referuje Arcybašev podle volýňského kronikáře, jehož vlastní slova bohužel necituje dál) „Нѣмцы побили людей у Михаила, умертвили внука и опняли значительное имущество“ [Němci pobili Michailův průvod, zabili jeho vnuka a oloupili ho o značný majetek]; načež se kníže Michail musel opět obrátit ke Konrádovi Mazovskému. Brzy na to zaplavili Mongolové Slezsko a Jindřich Pobožný z Vratislavi vykrvácel se svými lidmi u Lehnice.

Jelikož Michailův prvorozený syn, kníže Rostislav Haličský, pozdější zeť krále Bély IV. Uherského, nebyl v roce 1240 ještě ženatý, vztahuje se slovo

Jak měšťané a obyvatelé města Středy zabili tatarskou císařovnu se všemi jejími pány, rytíři a sluhy, a zůstaly naživu jen dvě dívky z jejich služebnic.

Následovali tuto zlou a neuváženou radu a zabili pány, rytíře a sluhy i samou císařovnu a její panny a služky, a nenechali nikoho naživu, až na dvě z jejích panen, které se skryly v tmavých sklepích a jámách, a potom s velkou opatrností odtamtud živé po mnoha obtížích přišly opět domů do své země. Když tedy přišly opět domů, řekly svému pánu císaři s velkým pláčem a nářkem o žalostné smrti jeho manželky, a jak a kde se to stalo, a řekly: „Ó nejmocnější císaři, jely jsme s císařovnou, tvou manželkou, a s jejími knížaty a pány, mnohými křesťanskými městy a zeměmi, kde nám prokazovali velkou čest a počtu, s dary a jinými věcmi, vyjma jedno město, které se nazývá Středa a leží ve Slezsku, tam byla naše paní císařovna se všemi svými knížaty a pány zle zabita měšťany tohoto města a my dvě jsme odtamtud unikly s velkým strachem a nouzí.“ Když císař vyslechl takovou žalostnou zvěst o svých pánech a rytířích, z toho se velmi ulekl a byl také pohnut hrozným hněvem a zapřísáhl se a řekl, že jeho hlava nebude mít klid, dokud takovou smrt, která se stala jeho manželce a jeho lidem, na křesťanech nepomstí, velkým prolitím krve a pustošením a ničením jejich země. Potom nechal vyvolat pěkný a bohatý žold po tři roky všem těm, kteří mu pomohou pomstít na křesťanech smrt jeho pánů a jeho manželky. V té době se sebralo pět set tisíc mužů. (*Deutsche Legende der heiligen Hedwig*, Breslau 1504).

- 1) Srov. pojednání *O Rostislavovi knížeti Ruském* v *Časopise Českého museum*, 1842, I, s. 23 a násl.

„vnuk, vnuka“ buď na vnuka ze ženské strany (a pak by zabitá mohla přesto snad být kumánská princezna, neboť se zdá, že kníže Michail byl spřátelen s Kumány čili Polovci), nebo je musíme v tomto případě vykládat jako „neteř“ nebo „synovec“.

Ať je tomu jakkoli, v každém případě pochopíme, proč slezský lid již v roce 1241 chtěl chápat útrapy vytrpěné od Mongolů jako trest z nebe za hrůzu provedenou krátce předtím obyvateli Středy cizincům, a jak se tento „trest“ v ústech a představě lidu brzy proměnil v „pomstu“. Msta se obvykle provádí jen za vlastní lidi: proto musela být zabitá princezna považována za mongolskou.

Měl jsem dříve pověst o „lepé Kublajevně“ v Rukopise královédvorském za poetický výtvar básníka, a její ohlasy ve slezské legendě jsem považoval za ozvěnu této básně: nyní však, když je její podnět nabíledni, musím přiznat, že zprávy obou pramenů jsou navzájem nezávislé a že oba můžou být čerpány ze stejného pramene, z lidové tradice ve Slezsku a sousedních zemích.

11. Proč Mongolové nepronikli dále do Evropy?

Je jisté, že Mongolové měli v úmyslu podrobit si celou Evropu a že v roce 1241 směřovali zvláště na Německo. Dobyť celého světa byl úkol, který stanovil Čingischán svým potomkům a svému lidu; proto se pro ně stalo zároveň článkem víry, druhem náboženské povinnosti. Tímto názorem byl proniknut celý mongolský lid ještě v roce 1246, kdy jej navštívil Plan-Carpin; jeho vyslanecká zpráva to říká při každé příležitosti.

Protože Mongolové u sebe měli přeběhlíky ze všech částí Evropy, se kterými dobře zacházeli a dobře jim platili, nebyli také vůbec tak nevědomí v poměrech tehdejších států, jak bychom si chtěli namlouvat. I když nemůžeme věřit do písmene slovům výše již zmíněného Ivona Narbonského, uveďme zde přece jen ještě jedno místo z jeho dopisu, které je zajímavé s ohledem na mongolské plány a duch tehdejší doby. Říká o nich: *Ted' velké krále, jejichž svatá těla zdobí Kolín [tj. ostatky sv. Tří Králů], navrátí do jejich vlasti. Ted' lakotu a zpupnost Římanů, kteří jejich starobylost popírali, pomstí. Ted' si podmanili mnohé barbary a severské národy a rody. Ted' pro německou zuřivost svoji mírnost ztráci. Ted' znásobují vojsko v Galii. Ted' získávají úrodnou půdu, aby více svých mohli nasytit. Nyní přerušují poutě ke sv. Jakubu ve Španělsku, opouštět domovy zakazují. Aby se semknuli, tak jejich král zrušil kdysi smluvený, povolený svobodný přechod přes jejich země; kteroužto smlouvu nedodržují, nižádného nepropouštějí.*

Zvláštní záměr Mongolů vniknout do Německa roku 1241 vyplývá souhlasně také z jiných soudobých výpovědí. Tak například z výše uvedených slov dominikána Juliana z roku 1240, kde říká, že Mongolové čekali jen ještě na příchod jednoho jejich vojska z Persie, aby pak ihned vyrazili „*proti Německu*“; stejně tak z mnoha výše uvedených dopisů a z poselství, zaslaných vévodovi rakouskému (a snad i jiným německým knížatům) s výzvou, aby se podrobili, atd.

Proč nepostupovali proti Německu?

1. Po bitvě u Lehnice 9. dubna 1241 nemohli, protože král Václav I. Český jim s velkým vojskem přehradil cestu; a protože – i když u Lehnice zvítězili, přece vítězství drazé vykoupili, a cítili se proto příliš slabí, aby se hned znovu utkali s čerstvým vojskem žádostivým boje. Proto se museli dát na útek; a sice, jelikož král Václav se k nim blížil na opačné straně Krkonoš ze severu, utekli směrem na jih.

2. Pokud nemohli zvládnout do konce dubna průsmyky v Krkonoších, jmenovitě v Kladsku, pak je pochopitelné, že se při přiblížení krále Václava zcela vzdali záměru jimi proniknout, a postupovali v té době (před 9. květnem) se sjednocenými vojsky skrz sudetský otvor u Opavy na Moravu.

3. Poté, co strašně řádili několik týdnů na Moravě, utrpěli u Olomouce (25. června) citelnou porážku, která je donutila, stejně jako vojsko krále Václava postupující proti nim v téže době z Čech, spěšně opustit zemi a připojit se k vítězům v Uhrách.

4. Pozdější pokus proniknout skrz Rakousko podél Dunaje na západ selhal opět kvůli rychlému spojení českého vojska s rakouským v Rakousku.

Tyto nehody, stejně jako velké ztráty, se kterými byla spojena i vítězství v Polsku a v Uhrách¹⁾, přesvědčily nejvyššího vůdce vojska Batu, že jeho celková moc v rozsahu, jaký měla v létě a na podzim 1241, už nestačí k pokoření západních zemí a že jsou k tomu účelu nezbytně nutné nové posily z Asie.

Za takových okolností obdržel Batu (pravděpodobně teprve při příchodu zimy z roku 1241 na 1242) zprávu o náhlé smrti velkého chána Oktaje v Asii (viz Plan-Carpin, výše, kniha I, kap. 44). Batu měl nejoprávněnější nároky na následnictví v hodnosti velkého chána a snad se dozvěděl o snáhách vdovy Oktajovy a matky Kajukovy, zajistit následnictví pro svého syna; vzdal se proto všech dalších dobovačných plánů a táhl zpět do Asie, kde byla jeho osobní přítomnost tak nutná.

Tato příhoda je rozhodně a bez pochyby hlavní příčina, proč Mongolové nepokračovali ve svém tažení dále na západ. Dobře zpravený Plan-Carpin to

1) Viz výše výtah z Plan-Carpina, kniha II, kap. 5.

pozitivně vyslovuje na více místech své zprávy; a Mongolové sami mu neudávali žádný jiný důvod pro svůj dobrovolný ústup. Ale diplomacie měla odjakživa kromě oficiálních a najevo dávaných motivů také ještě jiné, které nepovažovala za dobré oznamovat. Je dovoleno zkoumat, zda se něco podobného nevyskytovalo také zde.

Proč nechal Batu úplně vyklidit nejen Polsko, ale i všechny uherské země, poté, co v nich byl všechen odpor již zlomen? Nebyl k tomu žádný otevřený postačující důvod, ani na východě, ani na západě. Na východě ne: neboť proti konkurenci o hodnotu velkého chána nepotřeboval své vojsko, neboť toto vojsko se nemohlo vrátit k Altaji tak spěšně, aby tam bylo ještě rozhodující. Volba chána, jak víme z Plan-Carpina, se nerozhodovala válečnou převahou konkurentů. Na západě také nebyl žádný zjevný důvod pro vyklizení: protože křesťanské mocnosti ještě neučinily ani začátek příprav k ofenzivě proti Mongolům, aby je vyhnaly z Uher. Dobrovolné opuštění této říše, pro mongolské jezdecké hordy tak pohodlné, se špatně snášelo s plány na dobytí světa, vždy otevřeně vyslovovanými a i po roce 1241 opakovanými. Když promyslíme všechny poměry a okolnosti v souvislostech, budeme snad nakloněni dát ještě přirozenější výklad slovům M. Rogera: *„zvěsti, že Tataři opovrhli dobytím Německa“*.

Mongolové v bojích roku 1241 silně vykrváceli a přišli přece teprve k branám Německa! Tyto brány však chránil statečný bojovník a udatný lid: král Václav I. a jeho Češi, před kterými byli barbaři nuceni utéci nejprve do Slezska, pak na Moravu a nakonec do Rakouska. Nyní snad Batu nahlédl, že úkol proniknout ještě dále na západ je těžší, než si myslel. On, který se musel již před bitvou u řeky Sajó namáhat, aby zdržel své vojsko zachvácené hrůzou od všeobecného neuspořádaného útěku (viz Plan-Carpin kniha II, kap. 5, výše) a vděčil za skvělé vítězství jen své hrdinské duchapřítomnosti a rozhodnosti, mohl snad pojmout obavu, že dalším pronikáním vpřed by dával v sázku nejen svou slávu, ale i dosud dobyté výhody. Byl zřejmě i rozdíl mezi opevněními v Rusku a Polsku, vystavěnými většinou ze dřeva, a městskými zdmi *„po římském způsobu“* v západních zemích. Mongolové přece nebyli schopni dobyt ani Olomouc, ani Brno! Připočteme-li k tomu ještě, že Batu na západě už před sebou neviděl žádné roviny (jako od Uralu až ke Karpatům), ale jen hornaté země, kde jeho jezdecké oddíly už nemohly bez překážky manévrovat: pochopíme, že měl obavu dále pokoušet své štěstí, ačkoli mu nemůžeme odepřít svrchovaný válečnický talent a správný propočet jeho prostředků.

Když nyní přičkneme našemu lidu hlavní podíl na zásluze odstrašení Mongolů od dalšího postupu na západ, jsme při tom vzdáleni záměru jakkoli zastiňovat ony sousední národy (Rusy, Poláky a Uhry), které se před nimi

musely sklonit. Ani Rusové ani Poláci se nechovali proti krvežíznivým dobyvatelům světa zbaběle; již jméno obránce Kyjeva, Dimitrije, jehož hrdinství si vynutilo úctu i u oněch barbarů, slouží jako důkaz, a stejně tak smrt Jindřicha Pobožného na Dobrém Poli u Lehnice. Jejich podlehnutí bylo však nevyhnutelným důsledkem jejich zeměpisných a politických poměrů. Nechránění žádnými řetězy pohoří, rozervání na tolik knížectví, zapletení do věčných vzájemných sporů, nemohli dlouho udržet rovnováhu proti tak obrovské moci, soustředěné do jedné ruky, ale zároveň podivuhodně členěné a pohyblivé. Také Uhři neprohráli osudovou bitvu na řece Sajó z nedostatku udatnosti, ale z nedostatku řádného vedení vojska a disciplíny. Krále Bélu IV., jinak velmi úctyhodného, také nelze zcela očistit od výtky, kterou mu učinil již císař Friedrich II., že včas neprovedl silnější opatření na obranu své země. Oproti tomu si král Václav I. zasloužil v plné míře pochvaly, kterou mu udělil tentýž císař Friedrich II. (výše v dopise č. 6). Viděli jsme, že byl jediným mocnějším knížetem v této části Evropy, který, opíraje se o přirozenou ochranu řetězu Krkonoš, rozvinul včas plánovitou a účelnou činnost, aby udržel ony zloduchy daleko od své země a tedy i od Německa.

O zásluhách „germanismu“ při obraně před Mongoly se v posledních letech mnoho psalo. Jak vypadaly, můžeme sami vidět z dosavadního výkladu. Přes rozkol, který ovládal říšské stavy kvůli věčnému sporu mezi císařem a papežem, nelze pochybovat, že by Němci kladli oněm barbarům nejudatnější odpor – pokud by k boji s nimi došlo. Avšak nedošlo k němu, protože král Václav I. nenechal Mongoly proniknout až do Německa. V tom spočívá řešení velké hádanky neméně podstatně, než ve smrti Oktajově.

Ediční poznámka

Ačkoliv je František Palacký uznáván jako otec moderního českého dějepi-sectví, zůstává řada jeho děl málo dostupná, ať již z jazykového hlediska nebo proto, že nebyla od svého prvního vydání za Palackého života znovu otištěna. Takovým dílem je i *Vpád Mongolů v roce 1241*, který vznikl u příle-žitosti 600. výročí této události a byl nejprve přednesen ve shromáždění historické sekce Královské české společnosti nauk ve dnech 24. června 1841 a 20. ledna 1842, a záhy byl publikován v německém znění v *Abhandlungen der Königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* 1842, Bd. 2, s. 371–408 a zároveň i ve zvláštním otisku. Náročnost tohoto díla ještě zvyšují četné dlouhé pasáže v latině, proto nebylo od doby svého vzniku (až na několik krátkých pasáží¹⁾) znovu vydáno ani přeloženo do češtiny.

Překlad, který zde podáváme, se pevně drží německého (resp. latinské-ho) originálu²⁾ a členění textu daného Palackým. Nedoplňujeme a nenahra-zujeme Palackého citace modernějšími, i když většina jím citovaných pra-menů je vydána v novějších edicích (zejména v ediční řadě *Monumenta Germaniae Historica*³⁾). V překladu latinských pasáží jsou na několika mís-tech vložena slova (obvykle za nevyjádřené podměty) pro lepší pochopení textu, tato slova jsou uvozena hranatými závorkami. Citáty z *Volyňské kro-niky* (str. 37) uvádíme v azbuce (přesně dle citované Arcybaševovy knihy), na rozdíl od Palackého, který je uvádí jen v přepisu latinkou. Na str. 35 rozvá-díme Kopitarovo jméno, které Palacký zakrývá hvězdičkami (v originále: „*Allein die Königinhofer Handschrift hat von K***schen Verdächtigungen gar nichts zu besorgen.*“), ale identifikace je zcela jednoznačná.

Palackého studie může být i po více než 170 letech, které od jejího vzniku uplynuly, vzorem historiografické práce. Nejprve podává všechny dostupné a relevantní prameny v originálním znění a jejich vzájemnou konfrontací rekonstruuje a prokazuje události mongolského vpádu do Evropy, včetně bitvy u Olomouce. Pro Palackého byl dobovým pramenem přirozeně i *Jaroslav* z Rukopisu královédvorského, ale o jeho významu pro historii sám

1) Ve příloze knihy H. Kufner: *Tataři na Moravě. Byla či nebyla bitva u Olomouce?* Praha 1926, str. 73–77

2) Německý originál je v elektronické podobě dostupný v systému Kramerius (<http://kramerius.nkp.cz/kramerius/handle/ABA001/30137418>) a na Google Books (http://books.google.cz/books?id=wDg_AAAAcAAJ).

3) Elektronicky přístupno na: <http://www.dmgh.de>

říká (str. 24): „*Je to sice svým založením skutečná báseň, a nikoli historické vyprávění; proto je v detailu pro historii nepotřebná a nevydatná: ale ve všeobecnosti přece koření v historické půdě, a její jádro, boj s Tatary a vítězství nad nimi, je historická skutečnost.*“ a zároveň upozorňuje, že soudobé české prameny (Dalimil, RK a Pulkava) „*se sice zařazují mezi první svědky [mongolského vpádu], ale právě proto je nutné je zkoumat s obezřelou kritikou.*“ O kvalitách Palackého analýzy pramenů svědčí i to, že takřka mimochodem odhaluje (str. 19), že jeden z pramenů, tzv. Pernoldova kronika, je ve skutečnosti barokní falzum z roku 1747 od Chrisostoma Hanthaler¹⁾. K otázce historičnosti bitvy u Olomouce a autenticity RK Palacký uvádí (str. 35): „*Kdo má jen nějakou zkušenost v paleografii, nezakalený rozum a zdravé oči, tomu stačí rukopis jen vidět, aby hned věděl, ve které době mohl být napsán. Rukopis se uhájí po tisíciletí sám sebou a vysměje se bláznovi, který si troufal jej obtěžovat svými, statečnými pomluvami.*“

Problematické mongolského vpádu v roce 1241, zejména v souvislosti s rukopisným sporem, byla později věnována celá řada studií. Z řad odpůrců Rukopisů vystoupil s kritikou Palackého studie Jaroslav Goll²⁾, ale Palackého závěry se mu nepodařilo přesvědčivě otřást. Naopak jeho námitky podrobili kritice obránci Rukopisů v řadě studií věnovaných olomoucké bitvě³⁾ v nichž nejen Palackého studii citují jako cenný materiál pro historičnost bitvy u Olomouce a tím i pro pravost RK, ale navíc ji podporují novějšími argumenty a svědectvími dalších pramenů. Naproti tomu v posledním historickém rozboru RKZ z tábora odpůrců⁴⁾ není *Vpád Mongolů v roce 1241* pro jistotu ani citován. Podobné mlčení o významu a recepci díla zachovává i poslední Palackého biografie⁵⁾.

1) K problematice Hanthalerových falz nejobsáhleji M. Tangl: Die Fälschungen Chrysostomus Hanthalers. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 19 (1898), s. 1–54.

2) J. Goll: *Historický rozbor básní Rukopisu královodvorského: Oldřicha, Beneše Heřmanova a Jaroslava*. Praha 1886, str. 84–95.

3) Z nich zmiňme alespoň obšírnější práce knižní: a) J. Letošník: *Dějepisný rozbor Rukopisu kralodvorského*. Brno 1910. b) H. Kufner: *Tataři na Moravě. Byla či nebyla bitva u Olomouce?* Praha 1926, c) A. R. Svoboda: *České vítězství nad Tatary*. Olomouc 1946, d) F. Adámek: *Tataři na Moravě*. Praha, Neklan 2000.

4) J. Mezník: Rukopisy z hlediska historie. In: RKZ – Dnešní stav poznání. M. Otruba (red.). *Sborník Národního muzea v Praze C 13/14*, 1968/1969, str. 147–177.

5) J. Kořalka: *František Palacký*. Praha, Argo 1999.

Česká společnost rukopisná

Česká společnost rukopisná je občanské sdružení obránců a přátel RKZ, jehož posláním je vědecké bádání a popularizace poznatků o staročeských rukopisech, především však řešení sporných otázek kolem Rukopisů královédvorského a zelenohorského a památek s nimi spojených.

Česká společnost rukopisná byla založena roku 1932, aby naplnila slova Pavla Josefa Šafaříka:

My, Čechové, nemáme, bohužel, žádného spojení, žádného centrum, žádné České společnosti, žádných mužů, kteří by peněz a pár let na to obětovati mohli a chtěli, by to vše sebrali. Měla by se ta obrana našich památek sebrati, stará i nová, neboť již mnoho psáno, co by také ku vysvětlení přispělo. Nová i stará: nebo ten spor není nový.

Mezi její členy patří takové osobnosti, jako světoznámý archeolog a antropolog Karel Absolon, chemik Karel Andrlík, fyziolog a dvojnásobný rektor Univerzity Karlovy František Mareš, astronom František Nušl, právník a senátor Václav Perek, chemik Viktorin Vojtěch.

V současnosti spočívá činnost České společnosti rukopisné především v samostatném vědeckém bádání. Společnost vydává dvakrát ročně časopis *Zprávy České společnosti rukopisné*. Členové společnosti se scházejí měsíčně k pracovním schůzkám. Pro veřejnost organizuje společnost přednášky, exkurze a výstavy, a spravuje internetové stránky věnované RKZ, které představují nejobsáhlejší zdroj informací o Rukopisech:

<http://www.rukopisy-rkz.cz/>

Chcete-li se o České společnosti rukopisné dovědět více nebo se stát jejím členem, kontaktujte nás:

Česká společnost rukopisná
Jugoslávských partyzánů 21, 160 00 Praha 6
e-mail: rkz@rukopisy-rkz.cz

František Palacký: *Vpád Mongolů v roce 1241. Kritické sestavení a přehlédnutí všech dostupných pramenů, se zvláštním ohledem na porážku Mongolů u Olomouce.*

Z německého originálu *Der Mongolen Einfall im Jahre 1241* přeložila Mgr. Dana Mentzlová, latinské pasáže převedl a ediční poznámku sestavil Dr. Karel Nesměrák, Pasáž z Lüneburské (Saské) kroniky ze středověké němčiny přeložila Dr. Jana Maroszová.

Vydala Česká společnost rukopisná v Praze roku 2012.
ISBN 978-80-260-3424-7.

Jak to bylo s vpádem Mongolů na Moravu roku 1241 a co je přimělo k ústupu z Evropy? Je Rukopis královédvorský historickým pramenem pro tuto někdy zpochybňovanou událost? Na tyto a jiné historické otázky odpovídá vynikající studie otce českého dějepisu Františka Palackého, vydaná poprvé v českém překladu z německého a latinského originálu po 170. letech od jejího prvního vydání. Studie vychází zároveň v roce, v němž uplynulo 195 let od nálezu Rukopisu královédvorského.

ISBN 978-80-260-3424-7

